Dordrecht Monumenteel Dordre

Cultuurhistorisch *magazine*

Het Teerlink-pand

De kraakbeweging

Theodoor Stoop

en meer

Augustijnenhof, juli 2026 nr. 101

Colofon

Dordrecht Monumenteel

Documentatie- en Kenniscentrum
Historisch Informatiepunt

Stichting Illustre Dordracum
www.augustijnenhof.nl

Hof 15
3311 XG Dordrecht

Email
info@augustijnenhof.nl

Openingstijden
Dinsdag t/m vrijdag
en elke 1e zaterdag
van de maand
11:00 - 16:00 uur

Redactieteam
Angenetha Balm-Kok
Jan Willem Boezeman
Ad Bosch
Ernst Delwel
Kees van Dijk
Marianne van Kleef
Rosa Paasse

Inhoudsopgave

Colofon 2
Voorwoord 3
Is het Teerlink-pand écht een monument? 4
Van loopjongen tot verdienmodel 7
De Dordtse kraakbeweging 9
Waar of niet waar? Dordtse feitjes en fabels 11
De Pillen van Dordt 14
De erfenis aan de muur 19
De Holland van 1859 20
Van Letter tot Lens. Doe je mee? 26
Theodoor Stoop 27
Verdwenen straten: De Hil 30
Bijna geen voetnoten in Dordrecht Monumenteel? 34
Dordtse dichters (I) 35
Het monumentenschildje van Wijnstraat 99-105 39
De Kolfstraat in beeld 41
HOFcolleges 43
Lezers schrijven 44
Nieuwe boeken van het Augustijnenhof 47
Onze sponsoren 50

© 2026 Stichting Illustre Dordracum
www.augustijnenhof.nl

Dordrecht Monumenteel is een cultuurhistorisch magazine voor een ieder die geïnteresseerd is in de geschiedenis van de oudste stad van Holland. Het is een uitgave van Documentatie- en Kenniscentrum Augustijnenhof en een initiatief van Stichting Illustre Dordracum. Het digitale magazine is gratis en verschijnt vier keer per jaar in januari, april, juli, oktober.

Vrienden worden?
Documentatie- en Kenniscentrum Augustijnenhof ontvangt geen subsidie, waardoor het voor haar activiteiten afhankelijk is van haar vrijwilligers, sponsoren en vooral de 'Vrienden van het Augustijnenhof.' Wilt u ons steunen en ook Vriend(in) worden? Ga dan naar de vriendenpagina van het Augustijnenhof.

Voorwoord

We kunnen absoluut niet zeggen dat het afgelopen kwartaal saai was in het Augustijnenhof, de kraamkamer van dit tijdschrift. Allereerst mochten we zestig leerlingen van het Technasium Barendrecht verwelkomen. In het kader van hun nieuwe studieproject kwamen zij kennismaken met de Dordtse geschiedenis. En waar doe je dat nu beter dan in museum Hof van Nederland?
Met een knipoog naar het nieuwe stadsmerk 'Het begint in Dordrecht' zijn we begonnen met de film over de Eerste Vrije Statenvergadering. Aansluitend namen onze partners op Hof 15, de gidsen van het Gilde, de jongelui mee de stad in om ze talloze andere 'beginpunten' te laten zien. Wat er in de loop der eeuwen allemaal in Dordrecht is begonnen, gaan deze techneuten in spé voor ons uitwerken in een interactieve wandelapp voor stadsbezoekers.

Een onderwerp dat zo langzamerhand behoorlijk gaat vervelen, is het Teerlink-pand aan de kop van de Kalkhaven. Het begint te lijken op de oeverloze discussie over het gesloopte postkantoor. Tijdens de plannen voor een nieuwe bestemming kreeg het pand, tot grote verrassing van de eigenaar, plotseling de status van gemeentelijk monument. Als je de berichtgeving in de pers of op sociale media leest, is het inmiddels bijna cultuurbarbarij om dat feit ter discussie te stellen. Toch doen we dat. We hebben namelijk het idee dat er op het bouwhistorisch onderzoek van de gemeente wel het een en ander aan te merken valt, wat een heel ander licht op deze status werpt.

Wilt u weten waar de Dordtse kunstenaars van de afgelopen vijfhonderd jaar hebben gewoond en gewerkt? Een grootschalig onderzoek van het Augustijnenhof heeft geresulteerd in een lijvig boek van 274 pagina's waarin u dit allemaal kunt ontdekken. Kunstschilder Jan Barel kreeg onlangs het eerste exemplaar uitgereikt en is voorlopig nog niet uitgelezen! U leest er alles over in onze boekenrubriek.

In de rubriek 'Verdwenen straten' wandelt u dit keer naar De Hil. Leo Heida vond de eerste sporen van deze straat al terug in de stadsrekeningen van 1293. De Hil kende door de eeuwen heen een bonte verzameling bewoners: van stadstrompetters, tamboers en muzikanten tot soldaten, bier- en zakkendragers. Zelfs de scherprechter (de beul) ontbrak niet. Kortom: beslist geen saai buurtje!

Vindt u het leuk om creatief te schrijven? Lees dan vooral het artikel 'Van letter tot lens'. In het kader van de Maand van de Geschiedenis kunt u namelijk meedoen aan een schrijfwedstrijd die het Regionaal Archief samen met het Augustijnenhof organiseert.

Namens het redactieteam van
Dordrecht Monumenteel
wensen wij u veel leesplezier!

Is het Teerlink-pand écht een monument?

Jan Willem Boezeman

Er is de afgelopen tijd in de lokale media weer heel wat geschreven over het Teerlink-pand aan de Buiten Kalkhaven 40, waarbij de eigenaar door zowel de destijds verantwoordelijke wethouder als de digitale gifkikkers op Facebook niet werd gespaard. De kern van het probleem rond dit bouwvallige pand is een jarenlange impasse tussen de gemeente en de eigenaar; zij worden het maar niet eens over de uiteindelijke bestemming. De gemeente leunt hierbij zwaar op de status van gemeentelijk monument, dat het pand in deze periode 'tijdens de wedstrijd' plotseling heeft gekregen. Dit leidde tot een rechtszaak die de eigenaar tegen de gemeente heeft aangespannen vanwege deze, in zijn ogen onterechte, aanwijzing.

Periode 1939-2015

Hoe het pand er in 1939 bijstond, is te zien op deze (ingekleurde) foto. In die tijd deed het dienst als café met een bovenwoning. In 1949 kocht de familie Teerlink het pand. Zij transformeerden het, met ingrijpende wijzigingen aan de voor- en zijgevel, tot een werkplaats voor de reparatie van scheepsmotoren. Bij het overlijden van de 82-jarige Gerrit Teerlink in 2003 stond het pand erbij zoals op de foto rechtsboven te zien is; het had toen al in geen jaren onderhoud gehad. Al snel na het overlijden van haar vader probeerde de dochter van Teerlink het pand een woonbestemming te geven, omdat ze er zelf wilde gaan wonen. Haar pogingen waren echter vruchteloos: de gemeente weigerde zelfs om de aanvraag in behandeling te nemen. In 2015 gaf ze het op en verkocht ze het pand. In de tussentijd had de gemeente het de status van gemeentelijk monument gegeven, wat de herontwikkelingsmogelijkheden flink beperkte.

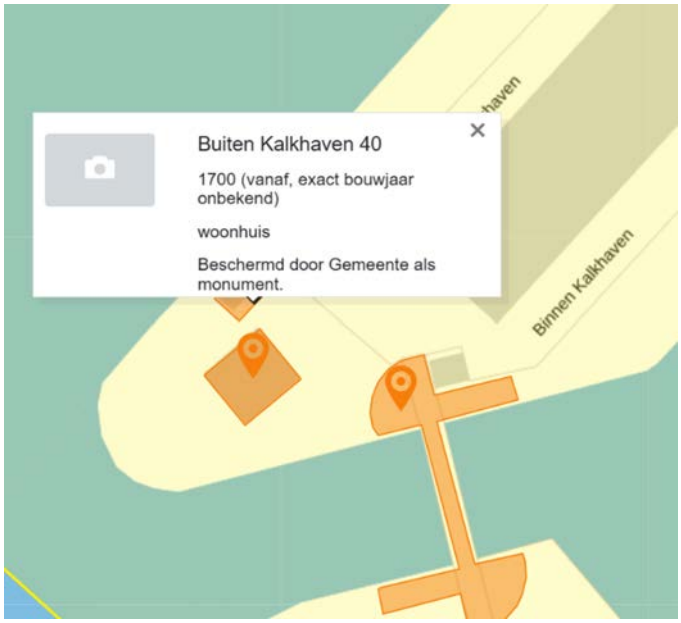
Redengevende omschrijving

Voldoet dit inmiddels zwaar beladen pand werkelijk aan de criteria voor een monumentenstatus? De zogenaamde 'redengevende omschrijving' is het officiële, juridisch-historische document waarin de gemeente haarfijn uitlegt waarom een specifiek gebouw de status van monument verdient.

Wanneer een gemeente een pand wil beschermen, is een simpel 'omdat we het mooi vinden' niet genoeg. Er moet een waterdicht rapport liggen dat de cultuurhistorische waarde onderbouwt. Als een eigenaar het monument wil verbouwen, toetst de monumentencommissie de plannen aan dit rapport om te bepalen wat absoluut behouden moet blijven en waar eventueel aanpassingen mogelijk zijn. Het vormt daarmee de basis voor elke vergunningverlening.

Bouwhistorisch onderzoek

Het proces begint bij een expert – meestal een bouwhistoricus – die in een rapport exact beschrijft waarom een pand zo bijzonder is. Vervolgens beoordeelt de monumentencommissie dit rapport en brengt een advies uit aan het college van B&W. Het college neemt uiteindelijk het definitieve besluit, waarbij het historische belang wordt afgewogen tegen de belangen van de eigenaar. Het volledige rapport van de expert over Buiten Kalkhaven 40 kunt u via deze link lezen.

Zoals op dit kaartje in het erfgoedregistratiesysteem te zien is, dateert de gemeente het pand op 'vanaf 1700', met de toevoeging dat het exacte bouwjaar onbekend is. Dit overbrugt inmiddels een periode van ruim 300 jaar. Uit het rapport blijkt dat deze veronderstelde achttiende-eeuwse bouwperiode een belangrijke rol heeft gespeeld bij het advies van de expert. De daarin vermelde redengevende omschrijving luidt als volgt:

Cultuurhistorische waarde

Het pand is van cultuurhistorisch belang als *vermoedelijk al vroeg aanwezige bebouwing* in het in de 17e eeuw aangelegde havengebied en als voormalig café annex woning, dat in de jaren dertig van de 20e eeuw bekend stond als 'Café Rivierzicht.'

Architectonische waarde

Het pand is van architectuurhistorisch belang door de herkenbaarheid van het pand en de sobere, utilitaire opzet van de massa en de gevels. Het pand is van bouwhistorisch belang door de *vermoedelijke aanwezigheid van onderdelen van een veel ouder casco*. Nader bouwhistorisch onderzoek zou gewenst zijn.

Gaafheid

Het pand is gaaf in hoofdvorm. Het exterieur is een status van de verbouwing uit 1949. De bouwkundige staat is matig.

Situering

Het pand heeft een hoge stedenbouwkundige waarde door de vrijstaande ligging op het uiteinde van de kade bij de Buiten Kalkhaven in beschermd stadsgezicht. Het pand heeft een hoge stedenbouwkundige waarde door de unieke ligging aan het water van de Oude Maas; het pand is bij binnenkomst van Dordrecht, zowel vanaf het water, als vanaf de brug als eerste zichtbaar.

Unieke waarde

Het pand heeft door de *vermoedelijk hoge ouderdom* in architectonisch en bouwkundig opzicht een zeldzaamheidswaarde. Tevens heeft het pand door zijn unieke ligging in stedenbouwkundig opzicht een zeldzaamheidswaarde.

Vermoedens

Bij de vastgestelde criteria is er wel erg vaak sprake van vermoedens. Zo vermeldt het rapport bij de 'architectonische waarde' dat nader bouwhistorisch onderzoek wenselijk is. Dit houdt in dat de status nu puur is gebaseerd op een bureauonderzoek. De 'vermoedelijke aanwezigheid' van delen van een veel ouder casco stoelt waarschijnlijk op enkele oude tekeningen van de bebouwing op deze locatie.
Neem bijvoorbeeld de tekening hieronder, die de situatie rond 1830 laat zien. We zien hier twee huizen naast elkaar die samen ongeveer de vorm hebben van het huidige pand. Maar hebben we het dan wel over hetzelfde gebouw als het tegenwoordige Buiten Kalkhaven 40? Het antwoord is nee.

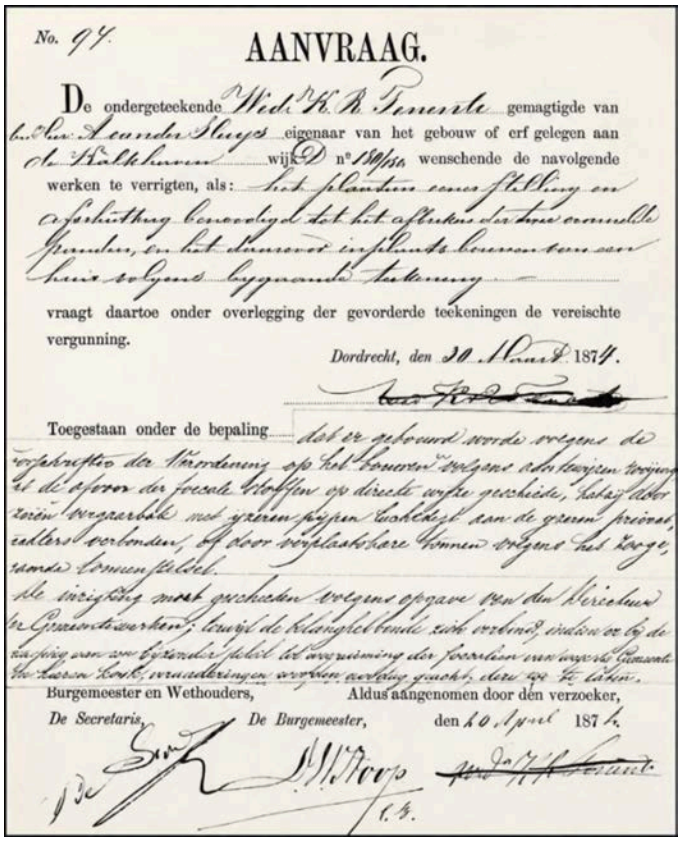

Feiten

Uit een bouwvergunning – die de expert over het hoofd heeft gezien – blijkt namelijk dat deze twee huizen in 1874 tot op de grond zijn afgebroken. Mogelijk bevindt zich onder het huidige pand nog het fundament van de (wellicht inderdaad rond 1700 gebouwde) huizen, maar er is archeologisch onderzoek nodig om dat te bewijzen. Bovendien: als een fundering al genoeg reden is om een pand op de monumentenlijst te plaatsen, dan is vanaf nu elk huis aan de Voorstraat en de Wijnstraat een monument.

Een herontdekte bouwvergunning

Sinds 1853 archiveert de gemeente bouwaanvragen, al moet worden aangetekend dat lang niet alle bijbehorende dossiers en bouwtekeningen bij het Regionaal Archief Dordrecht eenvoudig terug te vinden zijn. Er is nog veel inventarisatiewerk te verrichten in dit deelarchief, dat uit zo'n 27,5 strekkende meter aan documenten bestaat. Wie online zoekt naar de bouwvergunningen van Buiten Kalkhaven 40 (zie deze link), ziet dat de oudste bouwaanvraag daar uit 1918 dateert. Er bevindt zich echter een oudere aanvraag in de periode 1851-1909, die afzonderlijk moet worden geraadpleegd. Daarin vinden we onder nummer RAD 209.58.97 deze aanvraag:

No. 94.

AANVRAAG.

De ondergeteekende Wed. K. R. Tenenti gemagtigde van den Heer A. van der Sluijs eigenaar van het gebouw of erf gelegen aan de Kalkhaven wijk D n° 180/154 wenschende de navolgende werken te verrigten, als: het plaatsen eener stelling en afschutting benoodigd tot het afbreken der twee voormalige Panden, en het daarvoor in plaats bouwen van een Huis volgens bijgaande teekening.

vraagt daartoe onder overlegging der gevorderde teekeningen de vereischte vergunning.

Dordrecht, den 20 Maart 1874.

Toegestaan onder de bepaling dat er gebouwd worde volgens de voorschriften der Verordening op het bouwen volgens aan te wijzen rooilijn, dat de afvoer der foecale stoffen op directe wijze geschiede, hetzij door eenen vergaarbak met ijzeren pijpen luchtdicht aan de garen privaat trechters verbonden, of door verplaatsbare tonnen volgens het zoogenaamde tonnenstelsel.
De inrichting moet geschieden volgens opgave van den Directeur der Gemeentewerken; terwijl de belanghebbende zich verbindt, indien er bij de invoering van een bijzonder stelsel tot opruiming der foecalien vanwege de Gemeente in haren hoek, veranderingen worden noodig geacht, deze toe te laten. Aldus aangenomen door den verzoeker, den 20 April 1874.

Burgemeester en Wethouders, De Secretaris, De Burgemeester, den 20 April 1874.

De ondergeteekende Wed. K. R. Tenenti gemachtigde van den Heer A. van der Sluijs, eigenaar van het gebouw of erf gelegen aan de Kalkhaven wijk D n° 180/154, wenschende de navolgende werken te verrichten, als: het plaatsen eener stelling en afschutting benoodigd tot het afbreken der twee voormalige Panden, en het daarvoor in plaats bouwen van een Huis volgens bijgaande teekening. Vraagt daartoe onder overlegging der gevorderde teekeningen de vereischte vergunning. Dordrecht, den 20 Maart 1874.

Toegestaan onder de bepaling dat er gebouwd worde volgens de voorschriften der Verordening op het bouwen volgens aan te wijzen rooilijn, dat de afvoer der foecale stoffen op directe wijze geschiede, hetzij door eenen vergaarbak met ijzeren pijpen luchtdicht aan de garen privaat trechters verbonden, of door verplaatsbare tonnen volgens het zoogenaamde tonnenstelsel.
De inrichting moet geschieden volgens opgave van den Directeur der Gemeentewerken; terwijl de belanghebbende zich verbindt, indien er bij de invoering van een bijzonder stelsel tot opruiming der foecalien vanwege de Gemeente in haren hoek, veranderingen worden noodig geacht, deze toe te laten. Aldus aangenomen door den verzoeker, den 20 April 1874.

Er is hier ondubbelzinnig sprake van de volledige afbraak van de twee huizen en een nieuw te bouwen pand, waarbij verwezen wordt naar de bouwtekening (die is zoekgeraakt). Gelet op de voorwaarden met betrekking tot de afvoer van fecale stoffen is duidelijk dat dit niet om een stevige verbouwing ging, maar om volledige nieuwbouw. Kortom, het Teerlink-pand dateert uit 1874 en is gebouwd door de familie Tenenti, metselaars en schoorsteenvegers uit de Steenstraat. De nieuwbouw wordt tevens bevestigd door het kadaster want de twee afgebroken huizen hadden afzonderlijke perceelnummers (sectie E3 en E4) die na de nieuwbouw werden samengevoegd tot één sectienummer (E631).

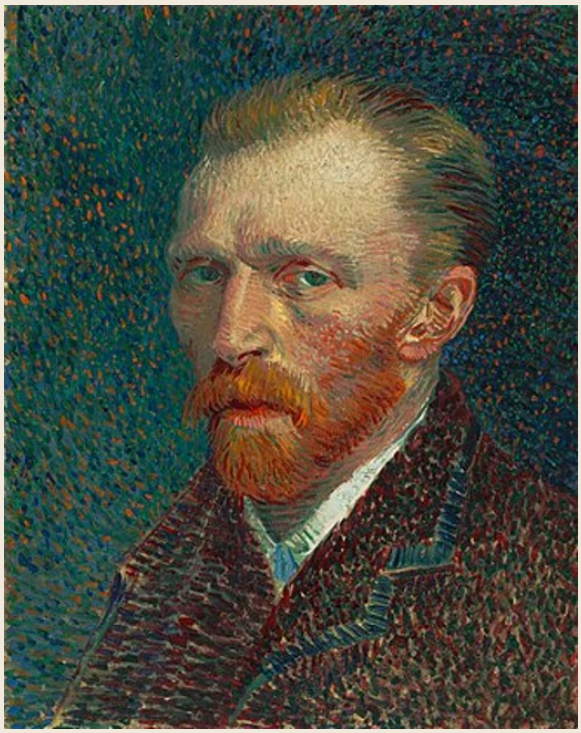
Is het Teerlink-pand écht een monument?

Rest de vraag of het Teerlink-pand werkelijk de status van gemeentelijk monument verdient. Zoals eerder geschreven: 'omdat we het mooi vinden' volstaat niet als onderbouwing voor de cultuurhistorische waarde. En als we de afbeeldingen aan het begin van dit artikel eens vergelijken: is dit nu werkelijk een 'mooi' pand? Dat was het misschien tot 1949. Het besluit dat het college van B&W op basis van de redengevende omschrijving heeft genomen, staat met deze aanvullende informatie op losse schroeven. Heeft men in de hitte van de strijd steken laten vallen? Het lijkt er sterk op. Dit starre beleid draagt in elk geval niet bij aan een hoopvolle toekomst voor het pand; die wordt zo juist steeds uitzichtlozer.

Van loopjongen tot verdienmodel

Henk Mesman

Vincent van Goghs verblijf in onze stad is slechts een voetnoot tussen zijn 38 woonadressen in diverse Europese steden. Toch viert Dordrecht volgend jaar dat hij hier 150 jaar geleden vier maanden verbleef. De gedenksteen in de Tolbrugstraat Waterzijde herinnert hieraan. Destijds werkte hij als loopjongen bij een boekhandel op het Scheffersplein. Hij tekende weliswaar ter ontspanning, maar over een schilderscarrière dacht hij niet na. Dit blijkt overduidelijk uit de briefwisseling die hij tijdens zijn verblijf in Dordt met zijn broer Theo onderhield. Vincent wilde, net als zijn vader, dominee worden. In mei 1877 vertrok hij vanuit Dordrecht naar Amsterdam ter voorbereiding op een theologiestudie, die overigens een mislukking werd.

Zelfportret (1887)

Wie was Vincent van Gogh?

Vincent werd geboren op 30 maart 1853, exact een jaar na zijn doodgeboren naamgenoot. Na de dorpsschool in Zundert en thuisonderwijs door een gouvernante, volgde een eenzame periode op een kostschool in Zevenbergen. Op zijn dertiende ging hij naar de in 1866 opgerichte Tilburgse HBS. Ondanks de goede cijfers die hij behaalde, brak Vincent deze opleiding vroegtijdig af.
Er volgde een dolende zoektocht naar een loopbaan, van kunsthandelaar, onderwijzer tot lekenprediker (ongeschoolde dominee). Tot het lot hem uiteindelijk tot de kunst dreef. Een absoluut dieptepunt was zijn missie als lekenpredikant in de Belgische mijnstreek de Borinage. In de zomer van 1879 werd hij van deze taak ontheven, omdat hij zich te sterk identificeerde met het lot van de arme mijnwerkers. Het was de zoveelste mislukte poging om passend werk te vinden.

Vincent gaat schilderen.

Na het Borinagedebacle trok Vincent zich tot oktober 1880 terug bij de familie Decrucq in Cuesmes. In deze periode vroeg hij zich af hoe hij zich nuttig kon maken. In Brief 155 reageert Vincent positief op Theo's suggestie om zich op de kunst te richten. Nu de weg naar de kansel definitief was afgesloten, zag hij de kunst als de enige overgebleven optie om aan werk te komen. Hij probeerde zich te scholen via de

De aardappeleters (1885)

De rode wijngaard (1888)

academies van Brussel en Antwerpen en in ateliers van meesters als Anton Mauve en Fernand Cormon. Uiteindelijk voltooide hij geen enkele opleiding. Zijn eigenzinnigheid leidde tot ruzie of onvrede over het academische onderwijs. Via zelfstudie probeerde hij zijn techniek te verbeteren, al bleven anatomie en perspectief voor hem altijd een worsteling. Een belangrijke inspiratiebron was het schilderij van een zittende boerenfamilie rond de eettafel van Josef Israëls. Met 'De aardappeleters' (1885) maakte Vincent een vergelijkbaar tafereel.

De onbegrepen Van Gogh.

Vincent van Gogh wordt vaak herinnerd om zijn afgesneden oor en de tragische zelfdoding. Zijn lijden stond echter niet op zichzelf. Wie de familiegeschiedenis bestudeert, ontdekt dat mentale duisternis diep in de genen van de familie Van Gogh geworteld zat. Vincent was zeker niet het enige familielid dat hiermee tobde. Zijn lievelingszus Wil (1862-1941) bracht de laatste veertig jaar van haar leven door in een zenuwinrichting. Wrang genoeg werden de kosten voor haar verzorging betaald uit de verkoop van de schilderijen van haar broer. De wortels van dit familieleed lagen bij beide ouders. Psychische aandoeningen kwamen namelijk voor in de familie van zowel zijn vader (dominee Theodorus) als zijn moeder (Cornelia Carbentus). Naast de belastende genetische bagage, erfde Vincent ook het schrijftalent van zijn moeder. Cornelia was in staat om in haar brieven de juiste toon te zetten. Sommige brieven die Vincent later aan zijn broer Theo schreef, zijn pure poëzie. Volgens W.F. Hermans, de goeroe van de Nederlandse letteren uit de 20e eeuw, behoort de gebundelde correspondentie tussen Vincent en zijn broer Theo tot het beste dat in de 19e eeuw is geschreven. Bovendien kreeg Vincent de eerste tekenlessen van zijn moeder. Die tekenvaardigheid zou uiteindelijk de doorslag geven om schilder te worden.

Hoe werd Van Gogh wereldberoemd?

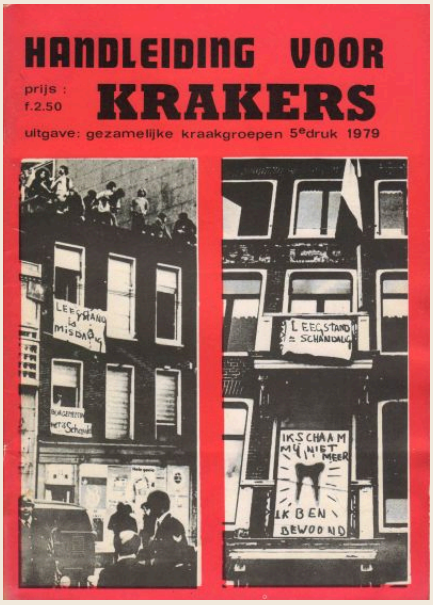
Vincent van Gogh beschouwde 'De aardappeleters' als een absoluut meesterwerk. Theo probeerde het in Parijs te verkopen in zijn kunsthandel, echter zonder succes. Tijdens Van Goghs leven werd er maar één werk van hem verkocht. Dit was het schilderij 'De rode wijngaard', dat omgerekend naar de huidige koopkracht 2000 euro opbracht. Het werd verkocht op een tentoonstelling van het schilderscollectief Les XX, deels door Theo georganiseerd in Brussel. In datzelfde jaar 1890 maakte Vincent in de korenvelden van Auvers-sur-Oise een einde aan zijn leven met een pistoolschot.
Na het overlijden van beide broers organiseerde Theo's weduwe, Jo Bonger, in het Stedelijk Museum in 1905 een overzichtstentoonstelling van het werk van haar zwager. In 1914 publiceerde zij de briefwisseling tussen Vincent en Theo in het Nederlands en het Engels. Om de mythevorming van de gekwelde kunstenaar nog verder te vergroten, liet zij Theo herbegraven naast Vincent in Auvers-sur-Oise. Op deze manier transformeerde Jo Bonger Vincent van Gogh tot een wereldwijd icoon en een commerciële hype. 'De rode wijngaard', die ooit voor een schijntje was gekocht door Anna Boch in Brussel, vertegenwoordigt nu een geschat bedrag van 100 miljoen euro. Het Van Gogh oeuvre is zo heilig dat kritiek vaak wordt afgedaan met de opmerking: 'Je snapt het niet' gevolgd door een arrogant lachje.

Het in 1964 gesloopte Dordtse kosthuis van Van Gogh aan de Tolbrugstraat Waterzijde

De Dordtse kraakbeweging

De opkomst van de kraakbeweging in de jaren 60 en 70 was het directe gevolg van een diepe crisis op de woningmarkt, die botste met een mondige, rebelse generatie. Terwijl de naoorlogse woningnood pijnlijk voelbaar bleef en jongeren jarenlang op wachtlijsten stonden, zagen zij in de binnensteden talloze panden opzettelijk leegstaan. Deze leegstand werd vaak veroorzaakt door vastgoedspeculanten die wachtten op hogere grondprijzen, of door overheidsplannen om historische volksbuurten te slopen voor brede wegen en kantoorpanden.

Idealisme en het recht op wonen

Ook in Dordrecht leidde deze situatie tot grote morele verontwaardiging, gevoed door de bredere protestcultuur van die tijd. Geïnspireerd door groepen als Provo, die met het 'Witte Huizenplan' kraken als politiek actiemiddel introduceerden, stelden jongeren het recht op wonen boven het eigendomsrecht van speculanten. Men zag een huis als basisbehoefte en niet als handelswaar waarmee winst gemaakt mocht worden over de ruggen van woningzoekenden.

De beweging groeide snel dankzij de toenmalige wetgeving, die kraken niet strafbaar stelde zolang een pand niet feitelijk in gebruik was. Dit juridische vacuüm, gecombineerd met de woede over grootschalige stadsvernieuwing, zorgde ervoor dat kraken transformeerde van een individuele noodoplossing naar een georganiseerd politiek verzet. De kraakbeweging werd een machtige factor die de overheid dwong sociale woningbouw en het behoud van de binnenstad serieuzer te nemen.

De eerste acties in Dordrecht

Hoewel Dagblad De Dordtenaar op vrijdag 24 juli 1970 voor het eerst melding maakte van twee gekraakte panden, liep de krant achter de feiten aan. Al eind jaren 60 waren er leegstaande, verkrotte huizen gekraakt in onder meer de Hoge Nieuwstraat en aan de Merwekade. In augustus 1970 volgden de eerste ontruimingen van gekraakte huizen aan het Geldelozepad en de Vest. Een poging van de krakers om in oktober van dat jaar het bijna volledig leegstaande Van Slingelandthof aan de Vriesestraat te bezetten, werd door de politie verijdeld, waarna de huizen werden dicht-getimmerd.

De Bond van Dordtse Krakers

1970. Krakers laden meubels uit een bakfiets in een gekraakt pand op de Groenmarkt. (foto F. Gerritse, RAD 552_300531)

Op 8 april 1977 werd de Bond van Dordtse Krakers opgericht. De beweging had een linkse signatuur en was nauw verweven met anarchistische, socialistische en feministische groeperingen. Ondanks de beperkte omvang had de Bond een aanzienlijke impact op het politieke landschap. De acties dwongen de lokale overheid en vastgoedbezitters tot onderhandelingen, wat soms leidde tot de legalisatie van gekraakte woningen.

Enkele markante voorbeelden daarvan waren de gekraakte huizen aan de Voorstraat en de Torenstraat. Na jaren van overleg werd het gebruik van deze panden gelegaliseerd en werden ze omgevormd tot officiële woon- en werkruimtes. Aan de Buiten Walevest 15 werd de voormalige Pontonnierskazerne gekraakt. Omdat het een leegstaand bedrijfsgebouw was van het elektrotechnisch bedrijf Merwestroom, noemden de nieuwe bewoners het pand 'Merwedroom'. Het gebouw groeide uit tot een jarenlange, creatieve vrijplaats. Het pand werd in 1991 ontruimd en kreeg pas ruim dertig jaar later een definitieve woonfunctie.

1991. Ontruiming van gekraakte voormalige Pontonnierskazerne aan de Buiten Walevest 15

In 1978 werd Gravenstraat 22 gekraakt door de feministische actiegroep 'Vereniging Brood en Rozen', die er een Vrouwenhuis wilde realiseren. Deze actie genoot brede steun van progressieve politieke partijen (zoals de PSP en CPN) en honderden Dordtenaren.

De jaren 80

In de jaren 80 vonden enkele van de meest gedenkwaardige acties plaats. De bezetting van het voormalige kantoor van de Belastingdienst aan de Spuiboulevard in 1982 werd een symbool van de strijd tegen leegstand en speculatie. In het historische centrum werden kleinere panden omgevormd tot collectieve voorzieningen zoals werkplaatsen en sociale centra, waarmee de beweging de culturele dynamiek van de stad stimuleerde.

Michiel Koning

Michiel Koning (1918-2015)

De meest prominente tegenstander van de krakers was vastgoedmagnaat Michiel Koning. Hij stond bekend als 'huisjesmelker' en lag voortdurend in de clinch met de gemeente over achterstallig onderhoud. Koning procedeerde aan de lopende band tegen krakers, met wisselend succes. Hoewel hij in 1980 de ontruiming van zijn panden aan de Singel afdwong, joeg hij de lokale politiek tegen zich in het harnas. Hij typeerde het stadsbestuur destijds als "een stelletje krakers". Koning, die later namens de Centrum Democraten in de gemeenteraad kwam (1990-1998), werd meermaals veroordeeld voor discriminatie en racisme.

Kentering in de jaren 90

Begin jaren 90 kalfde het maatschappelijk draagvlak af. De sympathie nam af door gewelddadige rellen in steden als Amsterdam en Nijmegen. De focus van veel krakers verschoof van maatschappelijk idealisme naar de eigen subcultuur. Tegelijkertijd zorgden strengere anti-kraakwetgeving en een verbeterde economie voor minder repressie en minder druk op de ketel. Toch bleven er incidenten. Zo werd het oude Koetshuis aan de Elfhuizen in 2003 kortstondig bezet voor technofeesten, voordat het werd gesloopt.

De erfenis van de krakers

Hoewel de kraakbeweging in Dordrecht niet meer zo prominent is als vroeger, is haar impact blijvend. Veel voormalige kraakpanden zijn nu legaal bewoond. De beweging heeft de stad bewust gemaakt van de gevaren van leegstand en aangetoond dat burgerlijke ongehoorzaamheid tot verandering kan leiden. Ironisch genoeg is het fenomeen 'antikraak' een direct gevolg van deze strijd, ook al wordt dit door de oorspronkelijke kraakscene fel bekritiseerd.

Met de huidige krapte op de woningmarkt blijft de geschiedenis van de Bond van Dordtse Krakers relevant. Hoewel een grootschalige herleving vooralsnog uitblijft, putten moderne culturele collectieven nog altijd inspiratie uit de idealen van toen: solidariteit, collectiviteit en verzet tegen de macht van het geld.

Waar of niet waar? Dordtse feitjes en fabels

Elke stad heeft sterke verhalen, en Dordrecht is daarop geen uitzondering. Maar zijn deze stadslegenden gebaseerd op feiten of zijn het fabels?

Is Beatrix Roerom het geredde kindje in de wieg?

Sint-Elisabethsvloed (Sir Lawrence Alma Tadema, 1856)

Het welbekende verhaal – dat in 1677 door Matthijs Balen in zijn Beschryvinge der stad Dordrecht opgetekend is – van Beatrix Roerom, die tijdens de Sint-Elisabethsvloed gered zou zijn, is niet het enige verhaal dat in omloop is. Er doen meer verhalen de ronde over hoe een kat een drijvend wiegje in evenwicht houdt en zo het leven van een jong kind redt.

Ook in een notariële akte uit 1635, afkomstig uit het archief van Haarlem, is een dergelijk verhaal opgetekend. Het Regionaal Archief Dordrecht bezit hiervan een kopie en transcriptie. Hierin beweert de dan tachtigjarige Lysbeth Pietersdr. dat het niet Beatrix is die gered wordt, maar ene Jonkheer Pieter van Nederveen. Zij beweert plechtig onder 'vrouwe waarheid' (erewoord) het volgende:
Zij hoort meermaals in haar jeugd van haar grootmoeder Margrieta Jans van Nederveen dat de grootvader van Margrieta, Jonkheer Pieter van Nederveen, het bewuste kindje in de wieg is.
Op het moment van zijn vondst heeft hij een bloedkoralen rozenkrans om zijn nek, waarin zijn wapen en naam gegraveerd zijn. Blijkbaar is hij wees geworden, omdat hij vervolgens door Jonkheer Cornelis van Zevenbergen geadopteerd wordt. Deze Pieter van Nederveen trouwt op volwassen leeftijd met Catharina van Brandaris en ze wonen vervolgens op zijn kasteel te Dinther (Noord-Brabant).

In de Nederlandse Leeuw uit 1889 is een genealogie van het geslacht Van Nederveen opgenomen waaraan ook een oude kroniek is toegevoegd die dit verhaal vrij gedetailleerd beschrijft. De herkomst van deze kroniek, evenals de schrijver ervan, is onbekend. Het is moeilijk om met zekerheid vast te stellen wat van deze verhalen waar is.

Zeker is dat de eerste die het verhaal noemt, de Italiaanse humanist Chrysostomus Neapolitanus is. Hij beschrijft dat hij in 1514 van oude lieden uit dat gebied hoort, dat tijdens de stormvloed een kind in een wiegje aan de verdrinkingsdood ontkomt, dankzij een kat die de wieg in evenwicht houdt.
Niet alleen in de geschriften maar ook op afbeeldingen is dit thema terug te vinden. Bijna vijftig jaar na de Sint-Elisabethsvloed is op een van de panelen van een drieluik een kindje in de wieg met een kat erop geschilderd. Dit is in de buurt van de kerk te Houwelingen. Ook in Balen is een gravure naar een schilderij (1675-1677) van Arnold Houbraken opgenomen. Vermoedelijk is deze ook weer gebaseerd op een oudere voorstelling. Ondanks dat zijn er dus enkele aanwijzingen die doen geloven dat dit verhaal daadwerkelijk gebeurd kan zijn. Maar dan is het nog niet zeker wie het kindje precies is. Maar ondanks dat blijft het een mooi verhaal.

Stamboom van Jacob en Beatrix Roerom met een weergave van de Sint-Elisabethsvloed in 1421, waarbij Beatrix als kind in de wieg aanspoelt

Hoezo zijn Dordtenaren schapenkoppen?

Veel steden hebben bijnamen. Zo zijn Tilburgers 'Kruikenzeikers' (omdat zij urine verzamelden voor de

wolindustrie) en Gouwenaars 'Kaaskoppen' (boeren die tijdens de Napoleontische tijd kaastobbes als helm gebruikten).
De bijnaam van de Dordtenaar is echter te danken aan een 'meesterlijk' plan om belasting te ontduiken. Omdat de invoer van vee binnen de stadspoorten belast werd, dachten twee Dordtenaren slim te zijn. Ze kochten een schaap in de Alblasserwaard, trokken het beest kleren aan en zetten het een hoed op.
Tussen de twee heren in 'wandelde' het vermomde schaap de stadspoort door. Alles verliep soepel, totdat een straathond onraad rook. De hond begon te blaffen, de 'man' schrok en begon luidkeels te blaten. Het resultaat? Een mislukte smokkelpoging, een schaap kwijt en de heren in de gevangenis.
Voor wie dit verhaal in een schitterend gemaakt animatiefilmpje wil zien klik hier of op de foto op de vorige pagina. (En zet vooral het geluid aan!)

Is Ary Scheffer een échte Dordtenaar?

Iedere Dordtenaar kent het standbeeld van Ary Scheffer, dat sinds 1862 over 'zijn' plein uitkijkt. Ary werd op 10 februari 1795 geboren in een Dordtse kunstenaarsfamilie op de Voorstraat. Lang bleef hij echter niet: op tweejarige leeftijd verhuisde het gezin naar Den Haag, later naar Amsterdam, Brussel en uiteindelijk Parijs. Daar ontwikkelde hij zich tot de wereldberoemde schilder die we nu kennen. Hoewel hij in Parijs overleed en begraven ligt, bleef de band met zijn geboortestad bestaan. Veel van zijn werk is geschonken aan het Dordrechts Museum. Dus, is hij een échte Dordtenaar? Na twee jaar vertrok hij, maar hij blijft voor altijd een van onze grootste zonen.

Is Aelbert Cuyp een échte Amsterdammer?

Hoewel de beroemde Albert Cuypmarkt in Amsterdam ligt, was Aelbert Cuyp een rasechte Dordtenaar. Hij werd in 1620 geboren aan de Nieuwe Haven en stamde uit een lokaal bekende kunstenaarsfamilie; zijn vader Jacob Gerritsz. Cuyp was de belangrijkste portretschilder van de stad. In tegenstelling tot veel tijdgenoten die naar de hoofdstad trokken, bleef Aelbert zijn hele leven trouw aan Dordrecht. Sorry Amsterdammers, deze meester is van ons!

Is het oude Stadhuis echt oud?

De benaming 'oude Stadhuis' aan de Groenmarkt lijkt op het eerste gezicht geen recht te doen aan de moderne buitenkant. Toch is het wel degelijk ouder dan dat het op het eerste gezicht lijkt. Achter de negentiende-eeuwse gevel gaat namelijk een middeleeuws bouwwerk schuil. In de jaren tachtig zijn er fundamenten blootgelegd van een beurs voor kooplieden, de Vlaamse lakenhal. Deze lakenhal dateert uit 1383 en wordt gebouwd nadat de graven van Holland proberen de rijke kooplieden uit Vlaanderen naar Dordrecht te trekken. Deze kooplieden hebben daar baat bij, omdat het in Vlaanderen onrustig is vanwege de oproer van de gilden aldaar.

Maar ook in Dordrecht blijkt het minder rustig te zijn. De Dordtse gilden roeren zich en tegelijkertijd zijn er ook nog de Hoekse en Kabeljauwse twisten gaande. Dit alles maakt dat de Vlaamse kooplieden al na elf jaar terugkeren. Vanaf die tijd verkopen het Sint-Pontiaensgilde (het gilde van de

wantsnijders of lakenhandelaren), het Sint-Jansgilde (het gilde van de kleermakers) en het gilde van de vleeshouwers hun waren in de lakenhal. Maar geleidelijk aan wordt de verkoop steeds meer verlegd naar huis-aan-huisverkoop en de week- en jaarmarkten. Hierdoor verliest het gebouw zijn functie.

In 1544 krijgt het gebouw, na een verbouwing, een nieuwe bestemming als Stadhuis. Het oude 'steedehuys' verhuist van de Toltoren (bij de Tolbrug) naar de oorspronkelijke lakenhal en het Dordtse stadsbestuur vestigt zich hier. In 1646 wordt er op zolder ook een stadsgevangenis ingericht. Nog steeds zijn daar de negentiende-eeuwse cellen te zien. Door de eeuwen heen vinden diverse kleinere en grotere verbouwingen plaats. Zo wordt er een oud gedeelte afgebroken om plaats te maken voor een feestzaal voor Napoleon met het doel hem goed te kunnen ontvangen. Dit plan valt in duigen, want Napoleon duikt plotseling in alle vroegte in Dordrecht op. Het ontvangstcomité is hier niet tijdig op voorbereid en de haastige ontvangst vindt dan maar op een schip plaats.

In het begin van de negentiende eeuw komt men erachter dat het gebouw wel een opknapbeurtje kan gebruiken. Er vindt dan ook vanaf 1835 een renovatie plaats. De stadsarchitect G.N. Itz zorgt ervoor dat het gebouw een neoclassicistisch uiterlijk krijgt. Er wordt een nieuwe voorgevel voor de oude geplaatst en er komt een bordes met daarop twee gietijzeren leeuwen. Hierdoor verdwijnt het karakteristieke, gotische aanzicht, met al zijn torentjes en trappetjes, van het oude gebouw. Van binnen blijft het oude gebouw nog grotendeels intact.

Na de Tweede Wereldoorlog groeit het stadhuis, vanwege de toenemende verstedelijking, uit zijn jasje en verhuist een gedeelte van de ambtenaren naar het Stadskantoor aan de Spuiboulevard. Het oude Stadhuis doet nog steeds dienst als vergaderruimte van de raadsvergaderingen, trouwzaal en ontvangstruimte.

BRON:
Regionaal Archief Dordrecht

De Pillen van Dordt

Ruben A. Koman[1]

Piet de Pil, een venter die liep met appelen en peren, was een markante Dordtenaar uit het begin van de 20ste eeuw. Over deze figuur, zijn vader Gerrit de Pil en overige familieleden gaat dit verhaal. Het is een verhaal in tijden van grootse mondiale veranderingen, die in Dordrecht hun weerslag hebben op de 'gewone' man. Hun levens spelen zich af op de drempel van de 'moderne samenleving'. Het is het verhaal van het gezin van mijn opa… het verhaal van de Pillen van Dordt.

Rampspoed en verandering in het Dordrecht van de 19de-20ste eeuw

Er is veel in beweging aan het einde van de 19de, begin van de 20ste eeuw. De eerste spoorlijn in Nederland is een feit. De afstanden worden korter en de trein komt overal. In de nieuwe industriesteden schieten fabrieken als paddenstoelen uit de grond. Mensen trekken massaal van het platteland naar de steden om daar te gaan werken. Steden groeien hierdoor uit hun voegen. Het aantal inwoners in Dordrecht neemt toe. Een opeenhoping van mensen vindt plaats op het beperkte grondgebied van de stad. Veel Dordtse bewoners leven in een tijd van armoede en rampspoed. Cholera-epidemieën zijn in de 19de eeuw aan de orde van de dag. Later eisen de Spaanse Griep, de Eerste Wereldoorlog en de beurskrach van 1929 indirect hun tol.

Maar in deze periode van verandering vindt ook de aanleg van een hogedrukwaterleiding en riolering in Dordrecht plaats. De Woningwet van 1901 maakt daarnaast langzaamaan een einde aan rottende, krakende, natte woningen. Deze wet heeft als doel om bouw en bewoning van slechte en ongezonde woningen onmogelijk te maken en de bouw van goede huizen te bevorderen. De woningnood is groot en na de grenswijziging van Dordrecht in 1903 worden in rap tempo volkswoningbouwprogramma's uitgevoerd. Ook de werkgelegenheid neemt toe, waardoor er meer geld vrijkomt voor gevarieerder voedsel. Dit leidt tot een verhoging van de weerstand tegen allerlei woekerende (infectie)ziekten.

Deze periode van tragedie, maar ook van 'vooruitgang' tijdens de industriële revolutie, de opkomst van emancipatie- en anti-alcoholbewegingen en de deelname van steeds meer mannen en vrouwen aan het politieke proces, leefde eind 20ste eeuw, begin 21ste eeuw nog voort in allerlei verhalen. Sibrand de Grauw en mijn basisschooldocent Gerard Gast tekenden veel verhalen op in hun ABC Dordt. Ikzelf schreef in dit verhalende kader het Groot Dordts volksverhalenboek.
Van belang in de vertelcultuur over deze periode zijn ook de straattypes. Zij spreken nu nog tot de verbeelding: Aai de Neus (Arie van der Boor), Kees Spijkervet (Cornelie Spijkervet), Hannesje (de) Butter (Hans van Dam), Joost de Fietel (Joost Popcornie), Bolle Jan (de voddenman), Hein de Jood (Cohen, een lorrenboer) en Piet de Krentenkoek (een bakker) zijn een aantal van deze markante figuren. Ook bekend was Piet de Pil, een venter die liep met appelen en peren. De vader van Piet was Gerrit Koman, alias Gerrit de Pil, mijn overgrootvader. In dit artikel ga ik in op het gezin van deze eerste Pil van Dordt. Daarnaast komen de verhalen aan bod van zijn bekendste kinderen in het Dordrecht van de 20ste eeuw.

Gerrit Koman, alias De Pil (1859-1930) en zijn vrouw Willemina de Fuijk (1865-1937) (afb.: portretfoto's, privécollectie).

Gerrit de Leugenaar alias Gerrit de Pil

Over de opvallende figuur Gerrit Koman alias De Pil en zijn gezin kan ik een boek schrijven. Hij is de voorvader van alle Dordtse Komans en getrouwd met 'Het appelvrouwtje' Mien de Fuijk. Gerrit Koman is vader van 14 kinderen:

Alida Pieternella Koman (Aaltje) (1884 - 1944)
Helena Betje Koman (1885 - 1886)
Helena Betje Koman (Leen, 1886 - 1965)
Daniël Pieter Gerrit Koman (1887 - 1888)
Daniel Pieter Gerrit Koman (1889 - 1889)
Daatje Gerarda (Geertruida) Pieternella Koman (1890 - 1891)
Gerrit Pieter Ko(o)man (1891 - 1966).
Pieter Cornelis Ko(o)man (Piet de Pil, 1893 - 1967)
Daniël Leendert Koman (1896 - 1898)
Daatje Wilhelmina Helena Koman (Daat/ Dubbeltje Water, 1898 - 1967)
Wilhelmina Helena Koman (1901 - X)
Johannes Daniël Koman (Hans, Hannes, 1903 - 1972)
Jacob Daniël (Jaap, 1905 - 1971)
Willem Adrianus Johannes Hubrecht Koman (1907 - 1907)

Verhalen over Gerrit Koman duiken op in lokale kranten, Dordtse publicaties en via 'oral history'. Vanuit mijn werk in de etnologie weet ik dat de mondeling overgeleverde verhalen - soms beïnvloed door opgeschreven varianten - niet per se waar hoeven te zijn. Soms bevatten de verhalen slechts een kern van waarheid. Vergeten delen zullen vertellers al improviserend hebben ingevuld. Toch zijn het verhalen van cultuurhistorische waarde, die enerzijds iets zeggen over de vertelcultuur van 'toen en nu' en anderzijds iets over de personen, in dit geval over de persoon Gerrit Koman. Gerrit kreeg in de verhalen de bijnaam 'Gerrit de Leugenaar', gezien "zijn voorliefde voor het vertellen van sterke verhalen". Kleinzoon Coenraads schrijft: *Een weinig paradoxaal (…) temeer daar wij weten dat hij van gereformeerde gezindte was en bekend stond voor zijn buitengewoon bijbelvaste geheugen.*

Tamboer-maître en pillendraaier via Nederlands-Indië

Gerrit gaat in 1874 als 15-jarige wees vanuit het Brabantse Sleeuwijk naar Geertruidenberg in het leger om te dienen als *tamboermettetje met zijn witte tuintjes* (tambour-maître met zijn witte tanden). Als tamboer begeleidde en activeerde hij zijn compagnie met tromgeroffel. Gerrit zal onder meer de houding en tekens met de tamboer-maître-stok het Wilhelmus, de vaandelmars, de dodenmars en het openen en sluiten van de taptoe hebben geleerd. Uiteindelijk komt Gerrit in 1877 als oppasser bij de Koninklijke Militaire Academie in Breda. Jonge Gerrit dient het eten op. Daarnaast is hij belast met het schoonmaken en reinigen van kleren en goederen van de cadetten, het opmaken van de bedden en het reinigen van de slaapzalen.

Voor de lichting van 1879 moet Gerrit vervolgens in dienst. Hij heeft *oververziendheid* op beide ogen (hypermetropie) en loopt een dubbele liesbreuk op. Na afloop van zijn dienstperiode meldt hij zich in 1880 weer vrijwillig aan, bij het Koloniaal Werfdepot in Harderwijk, om uiteindelijk naar Nederlands-Indië te vertrekken. Gerrit komt na een kort avontuur, omdat hij *behebt met ¼ gezigtsscherpte* is, vervroegd terug vol verhalen over geneeskrachtige pillen. In 1884 ontvangt hij een '3de chevron', een v-vormig onderscheidingsteken op de kraag of mouw.

Geboren in De Werken nabij Werkendam komt Gerrit Koman als koopman vanuit Papendrecht in Dordrecht terecht, maar vestigt hij zich in 1885 weer in Werkendam. Daar woont Gerrit aan de Visschersdijk en zet hij zijn werk als koopman voort. In 1886 gaat hij weer terug naar Dordrecht. Hij pendelt heen-en-weer tussen zijn geboorteplaats en Dordrecht. In 1895 vestigt Gerrit zich als 'gereformeerde' uiteindelijk weer in Dordt.

Links: Gerrit de Pil, geheel rechts staande met hoed met ronde rand, blonde snor en bril. De foto is (waarschijnlijk) genomen tijdens werkzaamheden aan de schietbaan aan de Vlij te Dordrecht, een werkverschaffingsproject ter behoud van uitkering tijdens de mobilisatie in de Eerste Wereldoorlog, 1918 (afb.: privécollectie, via de familie J. Vos, Dordrecht). Rechts: zijn vrouw Mien de Fuijk in klederdracht van het Overmase (afb.: privécollectie).

Armoede in Dordrecht

Gerrit vestigt zich in Dordrecht aan het begin van de industriële revolutie, waarin de migratie van de stad een groei doormaakt. In Dordrecht verkoopt hij volgens de verhalen als 'artsenbezoeker' onder meer 'Canta Slota', "Latijn voor gemalen gras langs de kant van de sloot". Zijn gezin en zelfs kleinkinderen staan daardoor beter bekend onder de bijnaam 'De Pil', zelfs in officiële documenten. In (politie)archieven en publicaties is de achternaam Koman soms onbekend. Toen volgens de verhalen een hengelaar een riek kwam lenen in de groentezaak van Gerrit Koman (een vork om aal of paling aan te steken), sprak de hengelaar hem aan met 'De Pil'. Gerrit Koman antwoordde: "Eh, nou me riek ka je krijge! Maar ik hiet Koman, aj je da maar weet."

Gerrit en zijn gezin wonen opeengepakt in een armetierige, natte woning aan de Singel 4. De gemeente Dordrecht besluit in 1913 tot onbewoonbaarverklaring van zijn pand. Gerrit is het niet eens met dit besluit. Hij verschijnt voor de gemeenteraad van Dordrecht en later de Gedeputeerde Staten en zegt: *Wanneer het huis moet worden afgekeurd waar moet het dan in vredesnaam heen met de arme menschen, die maar een paar gulden huur kunnen betalen en vooral voor groote gezinnen, die al kunnen zij drie gulden of meer verwonen, geen nieuwe woning kunnen krijgen, daar de eerste vraag is van den eigenaar: hoe groot is uw gezin? En als men dan zegt: zeven personen, dan zegt men: dankje wel. (…) Mijn slaapvertrek voor mijn kinderen is de beschoten zolder met een raam aan de openbare straat en achter met een raam uitkomende aan de plaats, zoodat wij net zooveel versche lucht verkrijgen als wij willen hebben.* Gerrit overtuigt een enkel raadslid, maar weet de onbewoonbaarverklaring niet tegen te houden.

Gerrit Koman vertoeft wel eens een nachtje in de cel voor openbare dronkenschap. Bekend is zijn uitspraak: "Prijs den Heer, prijs den Heer, de Pil…die heb geen centen meer!" Maar hij organiseert (later) ook lezingen over christelijke geheelonthouding.
Tekenend voor de tijd én het karakter van Gerrit is zijn pleidooi tegen een visserij-overtreding in 1908. Terwijl hij de beide voorste vingers van zijn rechterhand omhoog steekt, roept hij voor de rechter uit, om zijn onschuld te bewijzen: "Zoo waarlijk helpe mij God Almachtig!"

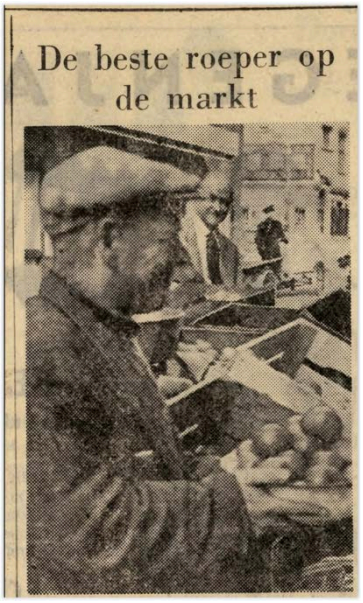
Tijdens de mobilisatie in 1918 komen we Gerrit (op een foto) tegen tijdens de bouw van de schietbaan aan de Vlij, waarschijnlijk een werkverschaffingsproject voor werkloze militairen, om zodoende hun uitkering te behouden.

Journalist B. Nispeling schrijft op verhalende wijze, deels in Dordts dialect, over de eenmanszaak van de tabakspruimkauwende Gerrit Koman, bij de splitsing Noordendijk-Groenendijk, in 1918. Deze winkel wist hij ongetwijfeld met moeite draaiende te houden: *De baas van de groentezaak was een gepensioneerde koloniaal uit het voormalige Indische leger en had tijdens zijn verblijf daar wat kennis opgedaan van kruiden, en ook wel kruidenbitter. Dus mede door zijn spraakwater en fantastische verhalen, gebaseerd op geneeskunde, hingen de vele toehoorders altijd aan z'n lippen.*

Gerrit Koman, De Pillendraaier, zou pillen tegen 'ingewandziekte' hebben gedraaid en als wonderdokter de boer op zijn gegaan, de Biesbosch en Zeeland in. *Zijn kracht is, dat hij gelooft in zijn pillen en dat geloof weet hij over te brengen op zijn patiënten. Hij gaat zelfs zòver, dat hijzelf z'n pillen, zo nodig, inneemt, wat van lang niet iedere dokter gezegd kan worden.*

Piet de Pil, zijn broeders en zusters

De bekendste Dordtse telg uit het gezin van Gerrit Koman is straatverkoper en volkstype Piet de Pil. Piet krijgt in 1905 van zijn moeder de opdracht om met een mand met groente en fruit de straat op te gaan. Als straatventer gilt hij leuzen als: *Ik heb kogelharde spruiten. Kom naar buiten, met uw emmers en uw duiten.* En: *Juffrouw kom uit je ramen hangen, voor zes centen heb je een mooie lange.*

De beste roeper op de markt

Piet de Pil tijdens een huldiging van collega's in 1950. Foto De Dordtenaar, 10-11-1950. De handkar van Piet stond nog jarenlang in de tuin bij een boer in Dubbeldam.

Volgens de Dordtse kranten is hij geen onbekende in de zwarte handel. Piet komt verder geregeld voor in politierapporten rond de Tweede Wereldoorlog. Naast het venten zonder vergunning 'watert' Piet op straat en overtreedt hij de ijkwet, een wettelijk controlemiddel voor de eerlijkheid in handel. Ook zou hij een minderjarige jongen *bij diens mannelijkheid* hebben gegrepen, maar Piet ontkent stellig. Piet de P. wordt in 1950 als jubilaris gehuldigd door zijn vakbroeders en kameraden in restaurant de Crimpert Salm. Hij arriveert per landauer *in rok met hoge zijde.*

Naast Piet de Pil zijn ook zijn broers Hannes en Jaap actief in groente en fruit. Broer Jaap komt eveneens geregeld voor

Jaap Koman en zijn vrouw Bep in een fruitkraam te Dordrecht, begin jaren vijftig (afb.: privécollectie).

in diverse dagjournaals van de gemeentepolitie van Dordrecht tijdens en vlak na de Tweede Wereldoorlog. Groentekoopman Jaap Koman wordt bekeurd voor het clandestien verhandelen van zijn waar en het venten zonder vergunning, maar hij preekt eveneens voor de Nederlandse Hervormde Kerk, o.a. in Giessen-Oudekerk.

Jaap Koman heeft zijn fruit- en groentewinkel Ideaal op de Voorstraat 317 en in de Korte Breestraat tot de jaren zestig. Ook staat hij op de weekmarkt. In advertenties prijst hij zijn waren aan: *Ideaal moet uw ideaal zijn!!! Groenten en Fruit. Kwaliteit hoog. Prijzen laag. Aanbevelend Jaap Koman. (...) Voor honingzoete druiven, fijne perziken, rijpe pruimen, meikersen, krieken, groote droge bessen, rijpe tomaten, kas-snij-sperciebloonen, puike aardappelen, enz. moet U zijn alléén bij Jaap Koman, Fruithuis Ideaal, Voorstraat 317, tegenover Spuistraat Dordrecht.*

Als koopman verkoopt Jaap Koman eveneens chocolade, "die hij 's ochtends steevast op zijn boterham at", maar ook miniatuurbeeldjes van de Euromast en 'De Verwoeste Stad' van Zadkine, met daarop een eigen gedicht: *Door wreed geweld belaagd, Uit fier verzet ontloken, Kloekmoedig, onversaagd, De tirannie gebroken … Vaart ge in vrede wel. En beidt "De Gulden Morgen", Die in zich heeft geborgen. De kroon op uw herstel.*

Aaltje de Pil en het noodlot van Merwestein

Het lot van dochter Aaltje de Pil is verbonden met park Merwestein. De Duitsers veranderen de vroegere buitenplaats Merwestein in de Tweede Wereldoorlog tot het hoofdkwartier van de Duitse 719e infanteriedivisie, die als taak heeft de kustlijn te vrijwaren van een geallieerde invasie. De staf is ondergebracht in Merwestein, de ernaast gelegen school Mühring en het gebouw van de HBS aan het Oranjepark.
De Duitsers bouwen in de loop van de oorlog bunkers in het park. In september 1944 vertrekt deze divisie, om plaats te maken voor het zich uit Frankrijk en België terugtrekkende 15de Duitse leger.

Op 24 oktober bombarderen de Engelsen het complex. Zo'n vijftig vliegtuigen gooien bommen van vijfhonderd en duizend kilo op de villa, bunkers en andere delen van de stad. Volgens sommige bronnen zijn er meer dan tweehonderd doden onder de Duitsers, anderen houden het op een klein deel daarvan. Onder de burgerbevolking vallen rond de zestig doden, zo ook op de Dordtse Buitenschool waarbij acht kinderen het leven laten. Onder de doden bevinden zich ook Alida Pieternella Vaes-Koman, alias Aaltje de Pil, en haar dochter. De vrouwen schillen volgens de verhalen 'sjalotjes voor de moffen'.

Links: Alida Pieternella Vaes-Koman (links vooraan) en dochter Alida Pieternella Vaes (mogelijk geheel rechts achter). De foto is enkele weken voor het bombardement gemaakt (afb.: Wijk, Wim van (2014), Dordrecht 40-45, p. 75). Rechts: Elizabeth van Rijn (rechts), de vrouw van Jaap Koman, met de fiets in de hand in park Merwestein - prentbriefkaart, J. van de Weg, 1929 (afb.: RAD 552_402308).

In de Telegraaf staan foto's van de moordwapens (een broodzaag en een strijkijzer) en van het keukentje van de verkrotte woning aan de Nieuwkerkstraat te Dordrecht, waar de moord op Daatje de Pil is gepleegd (afb.: De Telegraaf, 21-6-1967).

De moord op Dubbeltje Water

In 1967 haalt Daatje de Pil de voorpagina van menige krant. Daat heeft geen gelukkig huwelijk met de loswerkman Ludovicus Muijs. Ze scheiden, maar weten elkaar nog geregeld te vinden. Zo doet Muijs aangifte van vernieling van enige ruiten van zijn woning, gepleegd door Daatje Koman. Zij op haar beurt doet aangifte van mishandeling, gepleegd door Ludovicus Muijs.

Daatje werkt in een stationsrestauratie in Rotterdam als haar ex-man weer naar België is vertrokken. Buurtgenoten noemen haar 'Dubbeltje Water', omdat ze voor tien cent warm water haalt bij de tegenover haar huisje gelegen broodfabriek. In juni 1967 wordt haar lichaam gevonden in een kleine woning in de Nieuwkerkstraat. Adriaan van der Linde, sloopaannemer, die achter het huis aan het werk was, vermoedt onraad. Hij ontdekt zwermen aasvliegen bij de woning. De politie forceert de deur en treft Daatje in haar woning aan, met ingeslagen schedel.
Zoon Louis Muijs wordt spoedig opgespoord. Tegen buren en familie vertelt hij dat zijn moeder in België is. Louis bekent. Hij geeft toe zijn moeder te hebben vermoord, omdat zij keer op keer dreigde hem opnieuw in een inrichting te laten opsluiten. "*Die ochtend, de 17e of 18e april, greep ik een strijkijzer en sloeg haar 8 à 9 maal op het hoofd. Toen ze bleef kreunen stopte ik een doek in haar mond en zette de broodzaag in haar keel, tot ze geen geluid meer gaf.*" De politie sloot ook een roofmoord niet uit, omdat Muijs een spaarbankboekje met 10.000 gulden van zijn moeder op zak had.

Met de dood van Daatje eindigt het verhaal van de Pillen van Dordt. In de daarop volgende generaties wordt de bijnaam De Pil nog sporadisch genoemd en raakt zij langzaamaan in vergetelheid, om decennia later weer in de volksverhalen op te duiken.

Verkorte genealogie

De Pillen van Dordt maken onderdeel uit van de familie Koman, waarvan heden ten dage nog nakomelingen leven in de Drechtsteden. Deze familie is van oorsprong een Zeeuwse middenstandsfamilie van landlieden en handelende 'darinkdelvers', die teruggaat tot het 15de-eeuwse Yerseke. Voor de zoutproductie dolven zij veen- of turfgrond, ook wel moer, darink of derrie genoemd.

Een van de meest actieve en prominente voorouders was Come Jan Jacobssen, of Jan Jacobssen Coman (ca. 1540 – 1592). Hij was lid van het Nicolaas- of Coomansgilde te Goes, waar zijn vader vanuit Yerseke heen gevlucht was na de Sint-Felixvloed in 1530.

De vermoorde Daatje Koman (1898-1967), afb.: privécollectie.

Een tijd na deze overstromingsramp keerde de familie terug naar Yerseke, om verder te leven als handelende turfscheppers, dijkwerkers en landbouwers in de Yerseker moeren.

Familieleden gebruikten de achternamen Kooman of Koman. Coman of het verbasterde Come is middelnederlands voor koopman. Bloedverwanten noemden zich ook specifiek naar hun voorouder Komejan. Door overstromingen, misoogsten en concentratie van grondgebruik en -eigendom van grote Zeeuwse boeren verloren de Komans langzaamaan hun percelen grond. Zij verarmden en kwamen uiteindelijk verspreid terecht over heel Zeeland en daarbuiten, tot in Amerika en Nieuw-Zeeland.

De Zeeuw Huybregt Koman (1807 – 1866) komt als fuselier via de Belgische Opstand (1830 – 1839) in De Werken terecht. Zijn kleinzoon Gerrit Koman, alias de Pil, is de eerste Dordtenaar in de familie.

NOTITIE:

Schrijver, verzamelaar van volksverhalen en nazaat van de eerste 'Pil van Dordt', Gerrit Koman.

VERANTWOORDING:

Dit artikel is gepubliceerd in Gens Nostra nr. 3 van 2024 (p.142-148), het tijdschrift van de Nederlandse Genealogische Vereniging en met toestemming van de auteur en de vereniging overgenomen. Voor de (uitgebreide) broninformatie verwijzen wij naar dat artikel.

De erfenis aan de muur

Je kent ze wel: die ietwat donkere, plechtige portretschilderijen die al generaties lang de muren van het ouderlijk huis sieren. De strenge blik van een betovergrootvader die textielfabrikant was, of een geresigneerde overgrootmoeder in klederdracht. Families die generatieslang in dezelfde stad hebben gewoond koesteren deze stukken vaak, omdat ze de geschiedenis van zowel de familie als de stad ademen.

Maar er komt een moment van verhuizing, inkrimping of erfenisverdeling waarop de wens ontstaat om deze portretten te behouden voor de stad waar de wortels liggen. Een logische eerste stap is dan het lokale museum, maar daar volgt helaas vaak een teleurstelling. Wanneer een schilderij geen hoge kunsthistorische waarde heeft, omdat de schilder anoniem is of de techniek matig, past het simpelweg niet in het collectiebeleid.

Aert Kuijpers (1737-1823), lid van de schutterij Dordrecht. Geschilderd door Pieter Fontijn.

Hendrik Kuijpers, Heer van Meerdervoort (1768-1845) met zijn vrouw Elisabeth Catharina Heye (1800-1869), geschilderd door Pieter Fontijn in hun woonhuis naast pakhuis Vredenburg aan de Buiten Kalkhaven.

Francina Gips (1823-1901), echtgenote van Aert Hendrik Kuijpers (1817-1875). Geschilderd door Johannes Rosierse.

De familie Kuijpers

Een voorbeeld van zo'n collectie portretschilderijen waar een passende bestemming in Dordrecht voor wordt gezocht is die van de familie Kuijpers.
Deze van origine Dordtse familie bezit ruim twintig familieportretten, grotendeels in de negentiende eeuw geschilderd door Dordtse kunstschilders als Pieter Fontijn, Johannes Rosierse en Johannes van der Heijden.
De collectie heeft lange tijd in een huis van Vereniging Hendrick de Keijser gehangen maar er moet door een herbestemming van dat pand naar een nieuwe passende locatie worden gezocht. De familie ziet graag een publiek toegankelijk pand in Dordrecht.

Heeft u een suggestie waar deze collectie tot zijn recht zou kunnen komen? Laat het dan weten via onze redactie op email: redactie@dordrechtmonumenteel.nl.

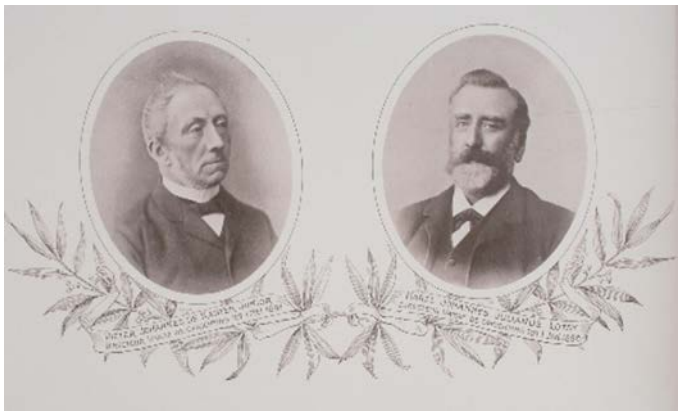
De Holland van 1859

Jannie Zondervan van Heck

In 1859 besloten de heren P.J. de Kanter jr. en K.J.J. Lotsy in Dordrecht een vennootschap op te richten onder de naam: Brandverzekering Maatschappij Holland. Beiden werden daarvan directeur. Aanvankelijk werd gewerkt vanuit hun woonhuis aan respectievelijk de Nieuwe Haven en de Groenmarkt. De zaken liepen voorspoedig en aan uitbreiding werd gedacht. Vanaf 1896 werd gewerkt vanuit eerst één- en vervolgens vanuit drie panden aan de Wijnstraat tussen het Scheffersplein en de Wijnbrug. Bij het 75-jarig bestaan van de maatschappij in 1934 werd de naam veranderd in De Holland van 1859. Door uitbreiding van het verzekeringspakket en overnames van andere verzekeringsmaatschappijen was er bij De Holland steeds meer personeel nodig en groeide het bedrijf op die locatie uit zijn jasje. Besloten werd tot nieuwbouw.

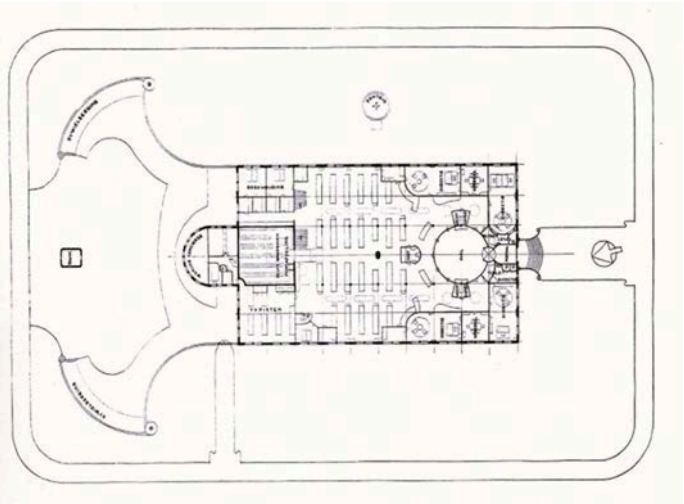
Reclameplaat uit ca. 1890-1906

De eerste directeuren: P.J. de Kanter jr. en K.J.J. Lotsy

In het gebied rondom het station werd in 1937 grond aangekocht. Deze grond ter grootte van 6100 m2, gelegen tussen de Burgemeester de Raadtsingel, Spuiweg, Aert de Gelderstraat en Kilwijkstraat was ontstaan doordat het vroegere fabrieksgebouw van Lips Brandkasten en Slotenfabriek en twee villa's daarnaast waren gesloopt voor de aanleg van de Krispijntunnel. Het terrein wat overbleef naast de tunnel werd aangekocht door De Holland van 1859.

De Utrechtse architect Sybold van Ravesteyn (1889-1983) werd gevraagd een ontwerp te maken voor een kantoorgebouw voor ongeveer 150 man personeel. Van Ravesteyn ontwierp in Dordrecht o.a.: Schouwburg Kunstmin, het seinhuis bij station Dordrecht, de Krispijntunnel met zijn krullende details aan het hekwerk en de oude aula op de begraafplaats Essenhof. Tevens is hij de architect van Diergaarde Blijdorp, voor de spoorwegen het goederenkantoor Feijenoord (beide te Rotterdam), talrijke stations in het zuiden van het land, de watertoren in Breda, de inrichting van het koninklijk jacht Piet Hein en nog vele andere zaken en gebouwen.

De tekening van de plattegrond uit 1937 van de begane grond van het te bouwen kantoorpand laat rechts de ingang aan de Burgemeester de Raadtsingel zien. Links is de ommuurde tuin met aan weerszijden een fietsenstalling. Midden boven ligt een vijver met fontein.

Bij de bouw van het gebouw zou, wat jaren later bleek, naast de nieuwe fundering ook gebruik zijn gemaakt van de oude fundering van de Lips-fabrieken die daar voorheen stonden. Het Holland-gebouw zou gaan bestaan uit een souterrain met de personeelsingang, garderobes, toiletten, ruimten voor de centrale verwarming, een kluis, de drukkerij, archiefruimte en een schuilkelder. Aan weerszijden van het terrein kon door een opening in de tuinmuren het personeel zijn fiets in een stalling zetten. In de halfronde achterkant van het gebouw aan de Kilwijkstraat is de kantine met daarboven de woning van de conciërge.

De achterkant van het kantoorgebouw vanuit de Kilwijkstraat gezien

De hoofdingang aan de Burgemeester de Raadtsingel bestaat uit een brede trap met boven de ingang een luifel en daarboven op het dak een beeldengroep, gemaakt door Willem van Kuilenburg, van een man die de brand-verzekeringsmaatschappij voorstelt en twee paarden die het vuur uitbeelden. Links van de beeldengroep is op de voorgevel in neonletters aangebracht: Holland en rechts: Van 1859.

Willem van Kuilenburg bezig met de vervaardiging van de beeldengroep

Het kantoorgebouw van De Holland van 1859 in september 1939

Achter de ingang van de begane grond zijn te vinden: een ruime cirkelvormige hal met loketten, links en rechts van de hal vier directiekamers, twee spreekkamers en drie directietoiletten.

De hal en de kantoortuin van het nieuwe kantoorgebouw in 1939 met op de witmarmeren vloer het wapen van de maatschappij uitgevoerd in rood en geel marmer

Achter een glazen wand bevindt zich de grote lichte kantoorruimte met vooraan een kantoor voor de chef, linksachter de typkamer, rechtsachter de boekhouding en ruimten voor de zogeheten chefs de-bureau. Boven de begane grond is een kleinere verdieping gebouwd met daarin twee kleine spreekkamers, twee toiletten en de vergaderzaal voor de commissarissen, de zogenaamde commissarissenkamer.

Commissarissenkamer

Om het gebouw wat hoger te maken, zodat het vanuit de langskomende treinen beter zichtbaar zou zijn, werd een schoorsteen op het dak geplaatst die ook gebruikt werd als reclamezuil. Aan alle kanten rondom het gebouw werd een tuin aangelegd met aan de kant van de Krispijntunnel een kleine ronde vijver met een fontein. Het ontwerp daarvan was van tuinarchitect Otto de Vries. Door allerlei problemen kon pas op 29 april 1938 de eerste paal worden geslagen.

Het kantoorgebouw waarbij de hoofdingang met beeldengroep, de commissariskamer, de schoorsteen en de tuin goed te zien zijn

De officiële feestelijke opening zou op 12 september 1939 plaatsvinden, maar door de toenemende internationale spanningen en de mobilisatie ging dat niet door. Er werd besloten tot een sobere in gebruikneming van het nieuwe kantoorgebouw en deze te vervroegen naar 28 augustus 1939. Het gebouw kreeg in de volksmond allerlei bijnamen zoals: een stoomboot op het droge, een koektrommel of een bonbonnière.

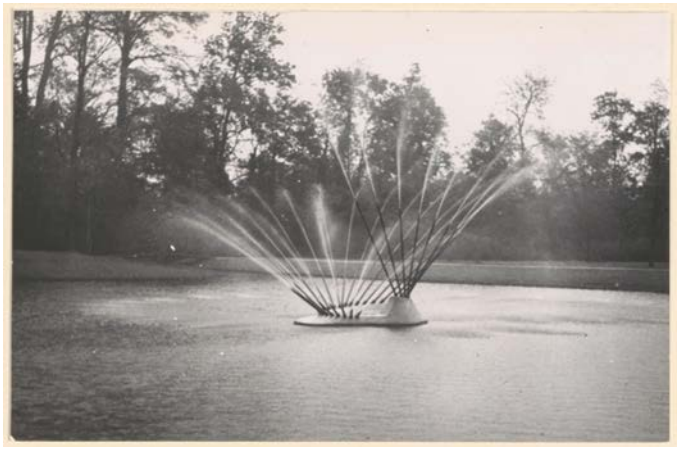
Zijaanzicht gezien vanaf de Krispijntunnel, rechts de achterkant aan de Kilwijkstraat

Tijdens de oorlog moest het werk aangepast worden aan de situatie van bijvoorbeeld de elektriciteitsvoorziening die er toen was. Drie kantoorklerken wekten al trappend op een fietst elektriciteit op om machines, waarmee ponskaarten werden verwerkt, te laten werken. Na de oorlog groeide de maatschappij wéér uit haar jasje en werd aan uitbreiding gedacht. Eerst liet men nog iedereen dichter op elkaar werken en werd een deel van de commissariskamer en van het souterrain als kantoorruimte gebruikt. Maar later moest het gebouw worden uitgebreid. In het Regionaal Archief Dordrecht zijn verschillende bouwaanvragen hiervan te vinden tussen 1948 en begin jaren '50. Plannen werden gemaakt en gingen niet door. Uiteindelijk werd er dwars achter het kantoorgebouw, in een deel van de tuin, een (tijdelijk) ovalen tuinpaviljoen gebouwd dat werd ingericht als kantoorruimte.

Het met ronde hoeken afgewerkte tuinpaviljoen achter het kantoorgebouw omstreeks 1955

De maatschappij vierde door de jaren heen verschillende jubileums met o.a. een receptie en toespraken. Ter gelegenheid van het 100-jarig bestaan van De Holland in 1959 werd aan de gemeente Dordrecht in aanwezigheid van burgemeester Van der Dussen een fontein voor in het Weizigtpark aangeboden. Deze fontein is nog steeds te bewonderen in de vijver van het park.

De fontein in het Weizigtpark geschonken door De Holland

Begin zestiger jaren herhaalde het plaatsgebrek zich weer. Wederom werd aan uitbreiden gedacht. Niet aan Van Ravesteyn, maar aan architect ingenieur J.J.P. Oud werd in 1961 gevraagd een ontwerp te maken voor een nieuw kantoorgebouw op de plaats van het tuinpaviljoen. Dat zou dan worden gesloopt. Kennelijk was de verhouding van de maatschappij met Van Ravesteyn bekoeld. Ingenieur Oud gaf echter de opdracht door aan zijn zoon H.E. Oud, die het nu nog bestaande kantoorgebouw aan de Kilwijkstraat ontwierp.

Heistelling tijdens het slaan van de eerste paal voor het nieuwe kantoorgebouw rond 1962-1964

Het vijf verdiepingen tellende kantoorgebouw met een kelder kwam gereed in 1968. De verdiepingen bevatten gangen met aan weerszijden kantoren. Het nieuwe gebouw heeft twee keer zoveel vloeroppervlakte als het bestaande kantoor.

Het nieuwe kantoorgebouw gezien vanaf de kruising Spuiweg en Kilwijkstraat in 1968

De directie besloot kort daarna het oorspronkelijke kantoor van Van Ravesteyn van binnen aan te passen. Was het eerst één grote kantoortuin, daarna werden kantoren aan de raamkanten gemaakt en in het midden van de ruimte kwam het archief. In de loop der jaren volgden volgens bouwvergunningen nog wat interne verbouwingen aan het oude en nieuwe kantoorgebouw zoals de grote hal achter de hoofdingang.

De verbouwde hal met de oorspronkelijke witmarmeren vloer met het wapen van de maatschappij

Luchtfoto van het nieuwe kantoorgebouw van De Holland van 1859 aan de Kilwijkstraat rond 1970-1979. Ervoor is het oude Van Ravesteyn kantoorgebouw te zien.

In de jaren die volgden kwam er een fusiegolf in de verzekeringswereld. De Holland ging een fusie aan met De Utrecht, beide zouden kort daarna opgaan in De AMEV. Later werd De AMEV een deel van Fortis, die op zijn beurt opging in het huidige ASR. Bij het samengaan met de AMEV werd het Dordtse hoofdkantoor gesloten en verhuisden vanaf maart 1977 de verschillende kantoorafdelingen met het personeel in etappes naar het nieuwe hoofdkantoor in Utrecht.

De nieuwbouw en het oorspronkelijke kantoorgebouw van De Holland in juli 1976

Het gebouw van De Holland kwam leeg te staan, zo ook het aangebouwde kantoorgebouw aan de Kilwijkstraat 5. Dat gebouw werd in de jaren erna gebruikt door allerlei instanties totdat het ook leeg kwam te staan.
Anno nu is het bewoond na een verbouwing tot 58 huurwoningen, deels met een loggia en bovenop het gebouw is een gemeenschappelijk dakterras.
In het Regionaal Archief Dordrecht is een deel van de oude administratie van de maatschappij De Holland van 1859 terechtgekomen en ook van de personeelsvereniging Holland Sport en Amusement Vereniging HSAV. In 1980 werd een groot deel van het oorspronkelijke meubilair van Van Ravesteyn bij musea ondergebracht zoals Het Centraal Museum in Utrecht, Het Utrecht Museum in het AMEV-huis in Utrecht en in museum Huis Van Gijn in Dordrecht.

De in het museum Huis Van Gijn bewaarde commissarisstoel, ontworpen door Van Ravesteyn

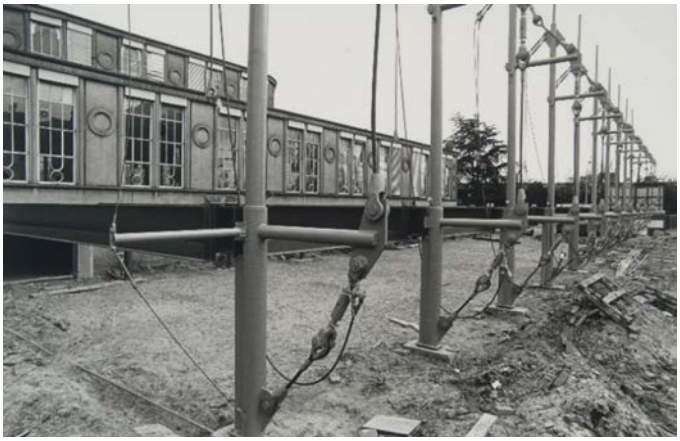
Er volgde een lange periode van leegstand en achteruitgang van het pand. In 1984 kocht een Zwijndrechts bouwbedrijf het gebouw met de bedoeling het voor ouderenhuisvesting te verbouwen. Dat was echter niet mogelijk. Midden jaren '80 kreeg de Koninklijke Ahold N.V. oftewel de grootkruidenier Albert Heijn belangstelling voor het gebouw om er na een gedeeltelijke sloop en grondige verbouwing een supermarkt met parkeergarage in te vestigen.
In allerijl probeerde de gemeente Dordrecht om het oude pand van De Holland een beschermd monument te laten worden, maar dat mislukte. In overleg met het Ahold-concern kon de voorgevel grotendeels behouden blijven.

De voor het Holland-gebouw dramatische verbouwing in 1985. Delen van de zijmuren werden gesloopt.

Maar de andere grote verbouwingen gingen helaas wel door. De beide zijgevels werden uitgebroken en werden voorzien van een lelijke metalen uitbouw in de vorm van een doos. Er werden om het gewicht van een supermarkt te dragen extra palen in de grond geslagen waardoor de vloer werd verstevigd. De parkeergarage kwam in het souterrain, waarvoor ook wanden werden gesloopt.

Er werd aan de buitenkant van het gebouw een goederenlift aangebracht en ook de karakteristieke schoorsteen werd gesloopt. In het kantoorgebouw werd bijna alles van het oorspronkelijke interieur gesloopt.

Het Holland-gebouw met de aanzet voor de metalen uitbouw in 1985

Schoorsteen en tevens reclamezuil

Eind 1988 opende de supermarkt haar deuren. Voorin het gebouw werd een ruimte ingericht tot apotheek–drogisterij: de Merwede Apotheek, die in 1998 verhuisde naar de Singel.

Het Van Ravesteyn-gebouw van De Holland van 1859 ten tijde van de supermarkt rond 1990

Het troosteloze aanzicht van het besmeurde gebouw tussen 2000 - 2009

Na het vertrek van Albert Heijn in 1995 kwam er een vestiging van Kwantum in, totdat het gebouw in 2004 weer leeg kwam te staan. Opnieuw volgden verwaarlozing en verpaupering van het pand.

In de zomer van 2007 probeerde de gemeente Dordrecht, die zich sinds 2004 over het pand had ontfermd door het aan te kopen voor 2.4 miljoen euro, een koper te vinden voor het gebouw van De Holland, maar dat mislukte. Wat uiteindelijk wel lukte is dat het op 29 mei 2007 toch een gemeentelijk monument werd. Uiteindelijk werd De Holland voor 1.5 miljoen euro verkocht aan Vastgoedonderneming Fortress. Maar er gebeurde niets. In 2010 werd weer een nieuwe eigenaar gezocht. Maar nieuwe bestemmingen voor het gebouw waren moeilijk te vinden.

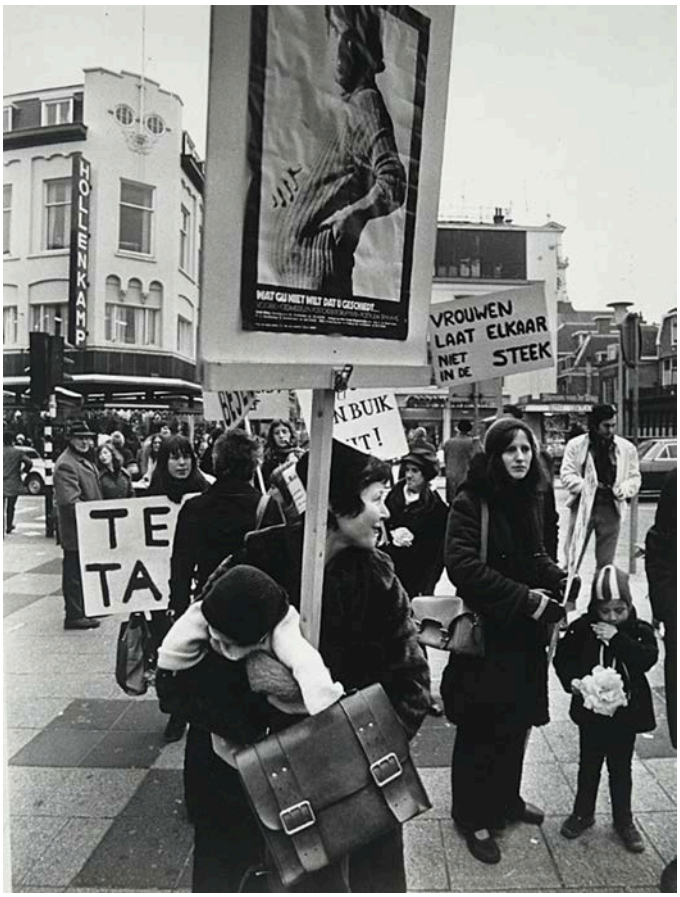
Eind 2011 gloorde er eindelijk hoop aan de horizon voor het oude Sybold van Ravesteyn-pand De Holland. Maar meer daarover een volgende keer.

Van Letter tot Lens. Doe je mee?

Nathalie Peters en Joshua Gomez[1]

Wil jij jezelf uitdagen, jouw verhaal vertellen en het bewaren voor de eeuwigheid? Dit kan nu bij het Regionaal Archief Dordrecht. Wij dagen jou uit om voor de Maand van de Geschiedenis je geest te laten dwalen en je handen het verhaal te laten schrijven. Doe mee aan onze schrijfwedstrijd en maak kans om gezien, gehoord en gelezen te worden.

Wat vragen we van jou? Houd het landelijke thema Lichaam & Geest in ere en sta stil bij hoe wij – toen of nu – kijken naar bijvoorbeeld lichaam en geaardheid, schoonheid en gezondheid, of mentale gesteldheid. Schrijf maximaal 800 woorden in een vorm die bij je past: een gedicht, kortverhaal of een scherp think piece. Laat je tekst origineel zijn, nog niet gepubliceerd, en geworteld in Dordrecht of de regio. Reflecteer, verbeeld of beargumenteer – als het maar van jou is.

Wat krijg je ervoor terug? Publicatie in het tijdschrift Dordrecht Monumenteel, een jaar lang tentoongesteld in onze studiezaal én een mooie prijs, mede mogelijk gemaakt door het Historisch Documentatie- en Kenniscentrum AugustijnenHof.

Vertel jij je verhaal liever met beelden dan met woorden? Dan hebben wij goed nieuws!
Het Regionaal Archief Dordrecht organiseert ook een fotowedstrijd. Kies een foto uit onze beeldbank en breng de geschiedenis van die foto weer tot leven door dezelfde foto opnieuw te maken, maar dan in het nu. De beste en meest creatieve inzendingen vormen samen een tweeluik. Jouw werk hangt een jaar lang in de studiezaal en heel de wereld kijkt mee via de beeldbank.

Alle inzendingen van beide wedstrijden worden vereeuwigd in onze archiefcollectie en voor iedereen toegankelijk gemaakt. Tijdens een bijzonder literair evenement op 24 oktober krijgen verhalen en beelden een podium en vieren we samen de inzendingen.

Insturen kan van 1 juli tot en met 30 september 2026.
Voor meer informatie: regionaalarchiefdordrecht.nl – hier lees je binnenkort alles over het evenement, de prijsuitreiking en vind je handige tips voor het schrijven of fotograferen.

(1) Nathalie Peters en Joshua Gomez zijn verbonden aan het Regionaal Archief Dordrecht

Theodoor Stoop

Theodoor Stoop (roepnaam Thé) werd op 20 oktober 1861 te Dordrecht geboren en overleed daar op 7 september 1933. Hij was een van de zes kinderen uit het op 8 augustus 1849 in Dordrecht gesloten huwelijk van brouwer, kassier, rentmeester en commissionair in effecten Adriaan Stoop.
Hij trouwde op 8 maart 1893 in Rheden (Gld) met Adriana Magdalena Julie (roepnaam Jeanne) Snouck Hurgronje (1872-1953). Zij was een dochter van Adriaan Isaäc Snouck Hurgronje, notaris te Soerabaja en van Maria Helena Elsabe van der Poel.

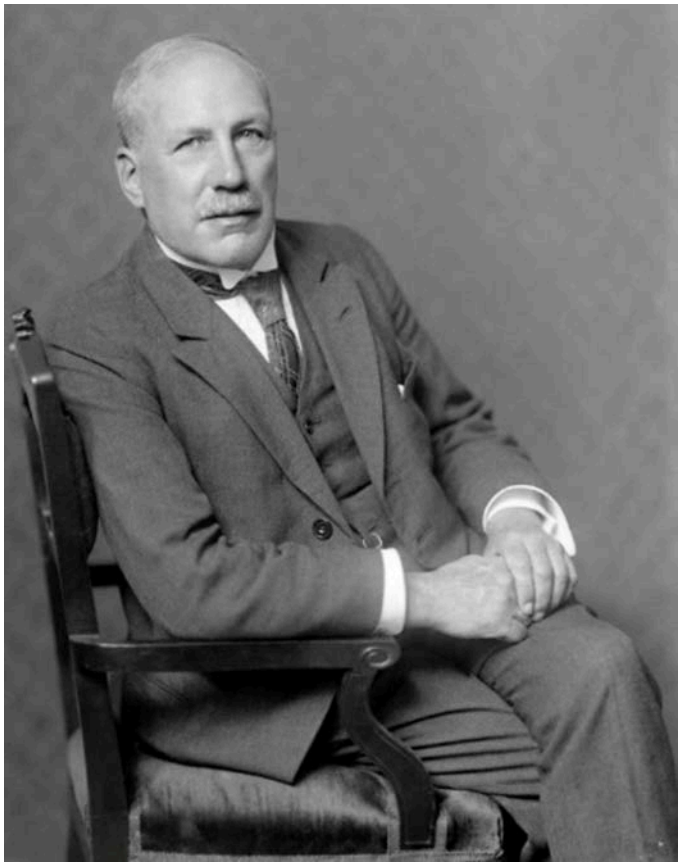
Theodoor was een broer van de uit Dordrecht afkomstige mijnbouwkundige, ondernemer en filantroop ir. Adriaan Stoop (1856-1935). Stoops vrouw, Jeanne Snouck Hurgronje, was een zuster van de eerste bibliotheekdirectrice in Nederland, Petronella (Nel) Snouck Hurgronje (1875-1959), die tussen 1905 en 1940 de directie voerde van de Dordtse bibliotheek en leeszaal. De befaamde Leidse hoogleraar Arabistiek Christaan Snouck Hurgronje (1857-1936) was beider oom.

Theodoor Stoop was een vermogend en sociaal bewogen arts. Hij was ondanks zijn patricische afkomst antimilitarist en actief lid van de Sociaaldemocratische Arbeiderspartij (SDAP). Stoop was zesentwintig jaar gemeenteraadslid en enige jaren wethouder voor die partij in Dordrecht. Hij was een verbindende figuur die door zijn kalme en beminnelijke karakter menig conflict wist op te lossen of te voorkomen. Gesteund door zijn echtgenote nam hij talrijke maatregelen ter verbetering van de levensomstandigheden en de gezondheid van vooral de armen in Dordrecht en steunde hij initiatieven daartoe van anderen. Stoop had zitting in vele besturen, ook niet-socialistische, en was een geziene figuur. Zijn betekenis voor Dordrecht kan moeilijk worden overschat.

Theodoor Stoop stamde uit een oud en wijdvertakt patriciërsgeslacht, dat vanaf de Late Middeleeuwen tot in de twintigste eeuw stadsbestuurders leverde. Stoop doorliep na de lagere school het gymnasium in Dordrecht en schreef zich vervolgens in als student geneeskunde aan de Leidse universiteit. Hij gebruikte tien jaar voor zijn studie, die hij afrondde met een promotie (1890). Hij was in Leiden korte tijd assistent van hoogleraar chirurgie Van Kersen. Kort daarna vergezelde hij zijn broer François (1851-1912) op een reis naar Nederlands-Indië om er familie te bezoeken. Op de terugreis in 1891 ontmoette hij aan boord de 'eigengereide notarisdochter Jeanne Snouck Hurgronje'. Hun vrijage kon geen genade vinden in de ogen van de familie. Het paar trotseerde echter alle weerstand en trouwde in 1893. Stoop was aldus 'de enige Dordtenaar die een snoek ving in zout water'.

Na terugkeer uit Indië vestigde hij zich als huisarts in het min of meer verpauperde Dordrecht. Hij was geschokt door de toestand waarin de armen en de arbeiders zich bevonden en besloot zich in te zetten voor de verbetering van hun lot. Hierin lag ook de wortel van zijn besluit zich politiek te engageren. Vanaf 1896 was het door uitbreiding van het kiesrecht mogelijk geworden volksvertegenwoordigers van en uit de arbeidersklasse te kiezen. Daarop meldde hij zich als lid van de in 1897 opgerichte Arbeiders-Kiesvereniging. Hier kwam hij in contact met Dordtse socialistische voormannen als Jan Bergmeijer (1854-1941) en Johan van Zadelhoff (1868-1946). In 1900 werd een afdeling Dordrecht van de SDAP opgericht en Stoop meldde zich als lid. Hij behoorde er tot de gematigde marxisten.

Gezien het milieu waaruit hij afkomstig was, was dit een radicale en controversiële keuze die aanvankelijk een schandaal verwekte. Hij wist echter te schaken op twee borden: het socialistische en het burgerlijk-liberale. Theodoor ondervond op den duur toch begrip en waardering uit zijn eigen milieu voor zijn belangeloze inzet voor de armen. Op het burgerlijk-liberale vlak was hij actief in bijvoorbeeld de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen en het bestuur van de Dordtse bibliotheek. Stoop wist ook welgestelde burgers te mobiliseren om de arbeidersverenigingen te steunen. In 1904 speelde hij een belangrijke rol bij de door socialist Nehemia de Lieme (1882-1940) opgerichte Centrale Arbeiders-Verzekerings- en Depositobank, kortweg 'De Centrale'. Van de winst van de bank werd 55% afgedragen aan de arbeidersbeweging. Stoop leende deze bank regelmatig aanzienlijke bedragen. Hij zag De Centrale als een machtig instrument voor de arbeidersbeweging en bleef zijn leven lang lid van de Raad van Commissarissen.

Stoops politieke loopbaan begon in 1901 toen hij zich kandidaat stelde voor de Dordtse gemeenteraad. Tot ontsteltenis van de liberalen werd hij samen met ziekenfondsbode D.A. Smits gekozen. Hij bleef onafgebroken raadslid tot in 1927. In 1917 werd hij benoemd tot wethouder van Sociale Zaken. Onmiddellijk voerde hij met succes de voedseldistributie in. De Armenzorg werd vervangen door het minder stigmatiserende Maatschappelijk Hulpbetoon.

In 1919 verloor hij voor korte tijd zijn wethouderszetel, maar in 1921 keerde hij terug. Hij ambieerde een zetel in de Provinciale Staten, maar werd in 1904, 1907 en 1910 niet gekozen. Dat lukte pas in 1913. Zo hij dat had gewenst, had hij senator kunnen worden maar de hem herhaaldelijk aangeboden zetel in de Eerste Kamer wees hij steeds van de hand. Zijn ambitie lag niet in het vervullen van hoge ambten. In 1914, bij het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog, maakte hij deel uit van de 'Dordtse oppositie' tegen de door SDAP-leider mr. Pieter Jelles Troelstra (1860-1944) voorgestelde 'godsvrede', dat wil zeggen: dat links wegens de oorlogsomstandigheden haar oppositie moest matigen.

Stoop deed veel op het terrein van de gezondheidszorg. Op zijn voorspraak opende de gemeente de Gezondheidskolonie Dordrecht voor zwakke kinderen in Etten-Leur en in 1901 kwam op zijn initiatief het Medisch Dispuutgezelschap Dordrecht tot stand. Ook zette hij zich in voor de tuberculosebestrijding, de totstandkoming van de Gemeentelijke Gezondheidsdienst, de schooltandartsendienst en de wijkverpleging.

Hij ijverde voor de bouw van de Inrichting tot Ziekenverpleging, een klein nieuw ziekenhuis. Hij bracht ook een tehuis voor invalide bejaarden tot stand. Hij bepleitte vrije artsenkeuze voor allen en speelde een belangrijke rol bij de reorganisatie van het Algemeen Ziekenfonds. Ook de preventieve gezondheidszorg had zijn belangstelling. Gemeentereiniging en sportbeoefening (Sportpark Reeweg) hadden zijn aandacht. De opsomming is daarmee zeker niet compleet. In 1921 legde hij zijn medische praktijk neer. Van zijn collega-medici ontving hij op 31 mei van dat jaar een lovende oorkonde.

Zijn echtgenote deelde zijn opvattingen en was eveneens lid van de SDAP. Zij was actief feministe, deed vrijwilligerswerk, schreef kinderboeken en was bevriend met dichteres en socialiste Henriette Roland Holst (1869-1952). Zij stak haar opvattingen niet onder stoelen of banken. Zo beklom zij op de Dag van de Arbeid in 1919 (1 mei) de toren van de Dordtse Grote Kerk en hees de rode vlag.

Toen in datzelfde jaar het eerste socialistische vrouwelijke raadslid in Dordrecht werd geïnstalleerd, stak zij vanaf de publieke tribune een vurige redevoering af. Ook steunde zij dienstweigeraars. De bekendste zaak was die van anarchist en pacifist Herman Groenendaal (1901-1979), die in 1921 gevangen werd gezet. Jeanne sprak de Tweede Kamer vanaf de publieke tribune in juli 1921 toe over deze kwestie, maar het woord werd haar snel ontnomen. Zij was de drijvende kracht achter Stoops streven werkgelegenheid te scheppen voor arbeiders die door de crisis werkloos waren geworden.

De woning van Stoop aan de Singel (tegenwoordig nummer 312)

In dit kader werd bijvoorbeeld een deel van de Dordtse Biesbosch ingepolderd. De aanpak van dit project was echter niet onomstreden: er werd zelfs voor de crisisjaren slecht betaald en er moest langdurig zware arbeid worden verricht. Stoop trachtte wel de voorwaarden en werkomstandigheden te verbeteren. De Stoopbank aan de Noorderelsweg werd nog bij leven van Stoop, op 10 maart 1930, in gebruik genomen.

Stoop was een vermogend man. In Dordrecht bezat hij op meerdere plaatsen onroerend goed. Zelf woonde hij in een groot pand met grote tuin aan de deftige Singel. Er werd door de SDAP, diverse vakbonden en tijdschriften regelmatig en met succes een beroep op hem gedaan. Ook personen, zoals zakenman en socialistisch voorman dr. F.M. (Floor) Wibaut (1859-1936) en Henri Polak (1868-1943), voorzitter van de Algemene Nederlandsche Diamantbewerkersbond, deden niet tevergeefs een beroep op hem. Ook arbeiders die door hun overtuiging in moeilijkheden waren gekomen, konden veelal op zijn steun rekenen. Samen met andere vermogende geestverwanten zoals socialist en vrijdenker J.G. ten Bokkel (1856-1932), bracht hij regelmatig geld bijeen.

Op 7 september 1926 werd hij benoemd tot ereburger van Dordrecht. Stoop was een bescheiden man die weinig ophef maakte over zijn werk en de resultaten ervan. In 1927 legde hij om gezondheidsredenen al zijn functies neer. Hij overleed op 7 september 1933. Zijn stoffelijk overschot werd gecremeerd.

De Stoopbank aan de Noorderelsweg

BRON:
Roel Leentvaar in het Biografische Woordenboek Dordrecht

Verdwenen straten: De Hil

Leo Heida

In 1992 publiceerde historisch onderzoeker Mieke van Baarsel, na uitgebreid bronnenonderzoek in de Dordtse archieven, haar 160 pagina's tellende boek *Van Aardappelmarkt tot Zwijndrechts Veerhoofd*. In dit werk beschrijft zij uiterst nauwkeurig de ligging en naamgeving van straten, stegen, hofjes, bruggen, havens, kaden, bolwerken en poorten in de Dordtse binnenstad. Dankzij een uitgebreid register en vele literatuurverwijzingen is het boek een onmisbaar naslagwerk voor onderzoek naar de stadsgeschiedenis. In deze terugkerende rubriek laten we u aan de hand van dit boek kennismaken met verdwenen straten.

Ditmaal richten we de blik op de omgeving van het Bethlehemplein, naar het verdwenen straatje: 'De Hil'.

De Hil

De Hil stond bekend als een levenslustig straatje waar de inwoners opgewekt en vrolijk waren; muziek en gezang klonken er regelmatig. De bewoners leefden vaak 'van de hand in de tand' en stonden daardoor enigszins buiten het gestructureerde stadsleven. Het kon er dan ook ruig aan toe gaan; het gebruik van een 'blooten opsteecker' (een mes) was er niet ongewoon.

Oorsprong van de naam

De naam 'Hil' betekent hoogte of heuvel. De straat lag vroeger op de plek van het huidige Bethlehemplein, waar een soort terp lag waarop in de middeleeuwen de Sint-Laurenskapel werd gebouwd. Waarschijnlijk was deze verhoging een van de vele hoogten die vóór de bedijking dienstdeden als vluchtheuvel bij hoogwater. Vermoedelijk is ook de voorganger van de Grote Kerk op een dergelijke 'hil' gebouwd. De straat liep van de Elfhuizen richting de Vest; aan het einde kon men via de 'Hilletrap' de Vest bereiken. De eerste sporen van De Hil vinden we terug in de oudste stadsrekeningen van Dordrecht: rond het jaar 1293 wordt de locatie 'vander Hille' al genoemd. Een latere vermelding stamt uit een aktenboek van 1403, waarin sprake is van een huis gelegen 'opte hille'.

De woningen.

In de achttiende eeuw telde De Hil negentien woningen. De percelen varieerden in grootte van 20 tot 80 m². Hoewel de woonruimte naar moderne maatstaven beperkt was, kon deze in vergelijking met soortgelijke buurten in de stad nog redelijk worden genoemd. Uit het kohier van 1797 — waarin tijdens de Franse tijd de eerste huisnummers werden vastgelegd — blijkt dat er 110 'zielen' in het straatje woonden. Dit wijst op een zeer dichte bewoning.

De Hil kende een bonte verzameling bewoners. Naast stadstrompetters (omroepers), tamboers (trommelaars) en speellieden (muzikanten) woonden er ook soldaten, bier- en zakkendragers, korenmeters, sledenaars en zelfs de scherprechter (de beul). Dat de armoede er groot was, blijkt al uit het verpondingsregister van 1594: veel bewoners waren vanwege hun penibele financiële situatie vrijgesteld van deze belasting, een situatie die eeuwenlang onveranderd bleef.

Sommige huizen op De Hil droegen karakteristieke namen, zoals 'Het Swaenshals', 'De Pauw', 'De Groene Stoel', 'Wapen van Hasselt', 'Wit Lam' en 'den Haringh Thuyn'. Een van de panden was al in 1458 een kapittelgoed van de Grote Kerk. Dit betekent dat het huis een materieel bezit was van het kapittel: de gemeenschap van geestelijken die aan de kerk verbonden was.

Op de kadastrale minuutkaart uit 1832 is te zien dat in de directe omgeving van De Hil smalle binnengrachten of 'spranten' (smalle waterlopen) lagen. In de praktijk fungeerden deze als open riolen. Omdat de meeste woningen geen privaat (toilet) of kachel hadden en de muren doorlopend vochtig waren, vormde de buurt een ideale voedingsbodem voor ziekten. Het is dan ook niet verwonderlijk dat de cholera hier in de negentiende eeuw hard toesloeg.
Tijdens de verschillende cholera-epidemieën vanaf 1853 eiste de ziekte slachtoffers van alle leeftijden: van pasgeborenen tot 75-jarigen. Vooral de epidemie van 1866 was verwoestend; in dat jaar alleen al bezweken acht bewoners van De Hil aan de 'blauwe dood'.

Een jaarverslag uit 1868 van de *Vereeniging tot Bevordering der Volksgezondheid* schetst een ontluisterend beeld van de woonomstandigheden: '*Voorhuis en binnenkamer. De laatste zonder luchtaanvoer. Zeer vochtig, vooral de bedstede. Bij hoogen waterstand kwelt water uit de grond op, zoodat het beneden, in den afgeloopen winter, drie weken onder water stond. Muren gescheurd en voor tocht met papier beplakt. Geen privaat.*'

Over het aangrenzende pand was men iets positiever, al bleven de omstandigheden precair: 'Naast het vorige: is gehoogd en veel beter ingericht. Minder vochtig en alleen als de gracht zeer hoog staat last van water. Achter is een raam dat geopend kan worden voor luchtverversing.

De schutterij

In de directe nabijheid van De Hil bevond zich een oefenterrein voor voetboog- en handboogschutters, die een cruciale rol speelden bij de verdediging van de stad. In de vroege veertiende eeuw was De Hil nog nauwelijks bebouwd, waardoor het achterliggende terrein voldoende ruimte bood voor een schietbaan.
Dit schuttersveld lag ingeklemd tussen de Spuistraat, Elfhuizen, Vest en De Hil.
Hoewel de exacte datum van de eerste schuttersdoelen niet bekend is, waren ze in elk geval al vóór 1433 in gebruik. In dat jaar kregen de Sint-Sebastiaansschutters toestemming om doelen op te stellen aan de 'spoyewert' (het oude Spui). Omdat in dezelfde akte sprake is van een 'oude scutterij', mag worden aangenomen dat deze locatie al veel langer voor dit doel werd gebruikt. Een verdere aanwijzing vinden we in het verpondingsregister van 1606, waarin een huis genaamd 'Sint Joris' wordt vermeld, mogelijk een verwijzing naar de gelijknamige schuttersvereniging.

Een handboogschutter (gevelsteen Wijnstraat 122)

Rosmolen.

In het gebied rond de Elfhuizen en De Hil woonden en werkten in de zestiende en zeventiende eeuw veel ambachtslieden uit de textielsector, zoals wevers en ververs. Voor de productie van laken (een zware wollen stof) was een intensief bewerkingsproces nodig, waarbij een rosmolen werd ingezet. Omdat dit een berucht stinkend proces was –er werd namelijk gebruik gemaakt van gerotte urine om de wol te reinigen en te verdichten– stonden deze molens meestal aan de rand van de bebouwing.
Ook op De Hil heeft een dergelijke molen gestaan, zo blijkt uit een transportakte uit 1577. Daarin verklaarde molenaar Jan Claesz. af te zien van de koop van onder meer de helft

Voorbeeld van een rosmolen

van een rosmolen (een door paarden aangedreven molen) die 'opten Hille' stond.

Gijzeling

Tijdens de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648) was het gijzelen van personen voor losgeld een veelvoorkomende praktijk. Een getuigenverklaring uit een akte van 5 mei 1578 werpt een bijzonder licht op zo'n zaak. De 39-jarige Anneken Adriaensdochter, echtgenote van de Sliedrechtse visser Aert Willemsz., verklaarde dat zij twee jaar eerder dagelijks werkzaam was in het huis van May Crijnen op De Hil. In die periode hielden de gebroeders Jan en Adriaen Jansz. van Nispen daar twee gevangenen vast met als doel losgeld te innen. Het ging om een 'Paep' (een katholiek priester) genaamd Lenert de Ruyter en diens broer Adriaen, beiden afkomstig uit Bergen op Zoom. Uiteindelijk mocht Lenert de Ruyter naar Bergen op Zoom vertrekken om het benodigde bedrag voor de vrijkoop van zijn broer op te halen. Helaas vermeldt de getuigenis niet of hij ooit met het geld is teruggekeerd en wat het verdere lot van de broers is geweest.

Een executie

Zoals eerder vermeld, woonden er op De Hil geregeld scherprechters (beulen). Omdat zij vanwege hun werk niet geliefd waren en letterlijk en figuurlijk buiten de samenleving stonden, was een berucht straatje als De Hil voor hen een logische plek om zich te vestigen. Een van deze beulen was Jacob Centen.

Tijdens het Twaalfjarig Bestand (1609–1621) heerste er grote binnenlandse onrust in de Republiek. De politieke en religieuze strijd tussen de aanhangers van Johan van Oldenbarnevelt en die van Prins Maurits leidde in 1619 uiteindelijk tot de onthoofding van Van Oldenbarnevelt. Een groep getrouwen, onder wie zijn zoon, zon op wraak en smeedde een complot om Prins Maurits te vermoorden. Het complot werd echter verraden, waarna de meeste samenzweerders op het schavot eindigden. In 1623 werden drie van de hoofdverdachten in Den Haag geëxecuteerd. Deze zware taak werd voltrokken door niemand minder dan

de Dordtse beul Jacob Centen, de man die zijn thuisbasis had op De Hil. Op deze afbeelding wordt de executie in beeld gebracht.

Bombardement in 1813

Na de vernietigende nederlaag in Rusland deed Napoleon in oktober 1813 bij Leipzig een laatste grote poging om het tij

Beschieting van Dordrecht door de Fransen in 1813

te keren. Ook dit mislukte, waarna de roep om een einde aan de Franse overheersing overal in Europa aanzwol. Op 19 november 1813 verlieten de Franse troepen Dordrecht en trokken zij zich terug in het nabijgelegen Gorinchem.
In de vesting Gorinchem ontstond echter al snel een nijpend voedseltekort. Het Dordtse stadsbestuur ontving daarop een dreigende brief: de stad moest onmiddellijk geld en levensmiddelen leveren. Indien de eisen niet werden ingewilligd, zou Dordrecht worden 'omvergeschoten en geplunderd'.
De Fransen hielden woord en Dordrecht werd tweemaal onder vuur genomen. Tijdens een van deze bombardementen werd een huis op De Hil vol getroffen door een houwitser. De bewoners ontsnapten op het nippertje aan de dood.
Een ooggetuige deed destijds verslag van deze hachelijke gebeurtenis:
"*Een hauwitzer; een op den hil, bij twee oude luidjes die nieuwsgierig zijnde wat er in de Stad toch mogt gebeuren, stonden zij op, gingen over de onderdeur liggen, en middelerwijl viel'er een hauwitzer door hun dak, en zoldering, juist in hun bed, daar hij den waterpot verbrijzelde, en dekens en bed geweldig teisterde*".

Sint Laurenskapel

De Sint-Laurenskapel, in de volksmond ook wel het '*Sinte Laurens Kercxken*' genoemd, vormde het hart van de vroege bewoning op De Hil. De kapel onderscheidde zich van alle andere gebedshuizen in de stad doordat zij strikt 'gericht' was: de toren wees exact naar het westen en het koor naar het oosten.
Rond het jaar 1600 verloor de kapel haar oorspronkelijke functie en werd het gebouw gesplitst in drie woningen. Dit wordt bevestigd door het kohier van het *Haardstedengeld* uit 1685, een belasting op het aantal vuurplaatsen per huis. Ook de beroemde geschiedschrijver Matthijs van Balen maakte in zijn '*Beschryvinge der stad Dordrecht*' uit 1677 melding van de kapel. Hij baseerde zich daarbij op belastingregisters uit het einde van de zestiende eeuw: '*Gesticht in 't jaar Ons Heeren 14… Stond opten Hil, waarna de Huel, daar omtrent gelegen, en 't Straatje in de Breed Straat […] wel eer den Naam droegen S.Laurens-Brug en -Straatje […]. En is de voorfz Kappel veranderd in Wooningen.*'

Watergeuzen

Niet alleen priesters werden gegijzeld op De Hil, zoals we eerder zagen; ook de Watergeuzen gebruikten de kapel als gevangenis voor hun gijzelaars. Pas na betaling van het losgeld werden zij in vrijheid gesteld. Het leven in deze buurt was rauw. Geweld was aan de orde van de dag. Deze gewelddadige reputatie zorgde ervoor dat De Hil een beruchte naam kreeg in Dordrecht, wat vervolgens weer invloed had op het type mensen dat zich er door de eeuwen heen vestigde.

De Woningwet

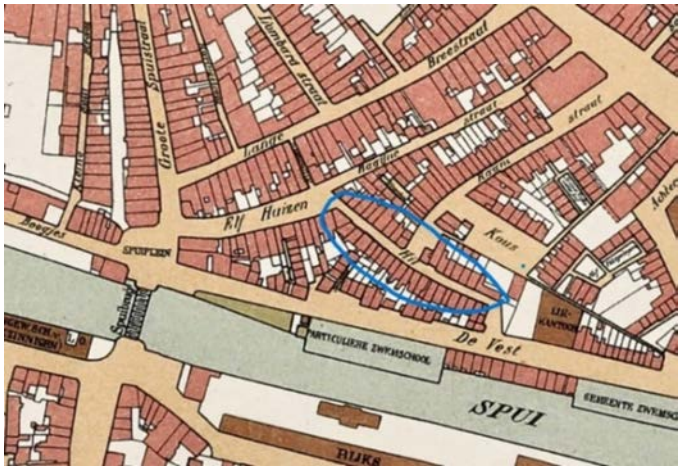
In 1901 trad de Woningwet in werking, een historisch keerpunt dat de overheid de middelen gaf om de erbarmelijke woonsituatie in steden aan te pakken. Gemeenten werden voortaan verplicht om minimumeisen te stellen aan woningbouw, zoals de aanwezigheid van een toilet en voldoende leefruimte. In Dordrecht was de noodzaak hoog: de wijdverbreide verkrotting in de binnenstad moest dringend worden aangepakt. Terwijl buitenwijken zoals Krispijn als nieuwbouwlocaties verrezen, viel voor veel oude straten in het centrum het doek.

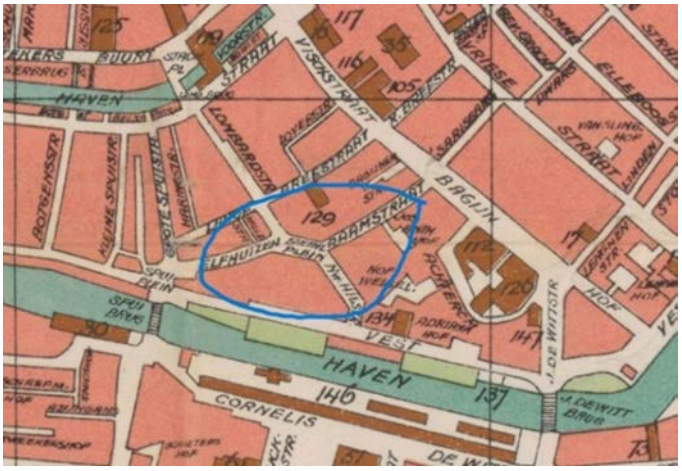
De omgeving van de Raamstraat en de Elfhuizen kwam onder de slopershamer te liggen voor het ambitieuze 'Doorbraakplan Raamstraat'. Ook De Hil maakte deel uit van

Woningen op De Hil voor de sloop (RAD 552_300841)

dit plan. De woonomstandigheden in dit straatje waren inmiddels zo slecht dat een groot deel van de panden onbewoonbaar was verklaard.
In 1925 werd gestart met de daadwerkelijke sloop van de woningen. Met de daaropvolgende bouw van nieuwe huizen aan het Bethlehemplein kreeg de buurt een totaal ander aanzicht. Het betekende na ruim 630 jaar het definitieve einde van De Hil.
Op deze plattegronden is het verschil tussen de "situatie van voor 1923 (links) en de die daarna (1948) te zien, waarin De Hil is verdwenen.

Bijna geen voetnoten in Dordrecht Monumenteel?

Wie wel eens door een wetenschappelijk geschiedenisboek of tijdschrift bladert, kent het fenomeen: pagina's die voor een deel in beslag worden genomen door kleine lettertjes, nummertjes en verwijzingen naar bronmateriaal. De onvermijdelijke voetnoten(01). Binnen de academische wereld(02) zijn voetnoten onvermijdelijk. Ze maken namelijk elke bewering controleerbaar.

In de artikelen van Dordrecht Monumenteel(03), hoe historisch diepgaand en nauwkeurig ze ook zijn, schitteren voetnoten meestal door afwezigheid. Dat is geen luiheid van onze auteurs(04), maar een heel bewuste keuze van de redactie(05). Dit tijdschrift is er namelijk voor álle lezers. Ons doel is om de rijke, gelaagde geschiedenis van onze prachtige stad tot leven te wekken en de liefde voor het Dordtse erfgoed(06) te verspreiden onder een zo breed mogelijk publiek.

Een pagina vol bronverwijzingen(07) kan drempels opwerpen en is voor menigeen onaantrekkelijk. Deze pagina is daar misschien een aardig voorbeeld van, want het leest met al die verwijzingen niet écht makkelijk. Voor veel lezers leiden die constante onderbrekingen(08) af van het verhaal dat we willen vertellen. We willen dat u wordt meegesleept naar de geschiedenis van de stad, zonder dat uw blik naar de onderkant van de pagina wordt getrokken. In de ogen van de redactie nemen traditionele voetnoten(09) simpelweg te veel bladvulling in beslag, ruimte die we veel liever besteden aan prachtige historische afbeeldingen, kaarten en meeslepende verhalen(10).

Tegelijkertijd begrijpen we heel goed dat er lezers zijn die wél willen weten waar we onze kennis vandaan halen. De basis van elk artikel rust op gedegen historisch onderzoek(11) en solide bronnen.
Voor de geschiedenisliefhebber(12) die na een artikel zelf in de archieven wil duiken, sluiten we de deur dan ook zeker niet. Hoewel we de pagina's in onze digitale uitgave(13) schoonhouden, bewaren we de verantwoording achter de schermen. Mocht u de exacte herkomst van een specifiek feit willen achterhalen, dan kunt u altijd contact opnemen met de redactie.

We delen onze bronnen met alle liefde, zodat de pagina's van ons tijdschrift overzichtelijk en aantrekkelijk blijven.

VOETNOTEN:
(01) Een voetnoot is een korte opmerking, toelichting of bronvermelding die onderaan een pagina (in de 'voet' van de pagina) wordt geplaatst.
(02) De academische wereld (ook wel de academie of de universitaire gemeenschap genoemd) is de wereldwijde gemeenschap van wetenschappers, hoogleraren, onderzoekers en studenten die zich bezighouden met hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek.
(03) Dordrecht Monumenteel is een gratis, cultuurhistorisch magazine dat zich volledig richt op de rijke geschiedenis, de kunsthistorie en de monumenten van de stad Dordrecht.
(04) Een auteur (ook wel een schrijver of maakster/maker genoemd) is de oorspronkelijke bedenker en schepper van een tekstueel, literair of artistiek werk.
(05) Een redactie is een groep mensen die verantwoordelijk is voor de inhoud en de kwaliteit van een publicatie. Dit kan gaan om een krant, een tijdschrift (zoals Dordrecht Monumenteel), een website, een televisieprogramma of een wetenschappelijk tijdschrift.
(06) Het Dordtse erfgoed omvat de complete verzameling van materiële en immateriële overblijfselen uit het rijke verleden van Dordrecht. Omdat Dordrecht de oudste stad van het voormalige graafschap Holland is (de stad kreeg al in 1220 stadsrechten), heeft het een gigantische cultuurhistorische schat nagelaten.
(07) Bronverwijzingen (ook wel citaties of bronvermeldingen genoemd) zijn formele verwijzingen in een tekst naar de boeken, artikelen, websites of andere documenten waaruit de informatie afkomstig is.
(08) Een onderbreking is een plotselinge, tijdelijke stopzetting of verstoring van een handeling, proces, toestand of stroom. Het zorgt ervoor dat iets wat in gang was gezet, niet in één vloeiende lijn kan doorlopen.
(09) Traditionele voetnoten zijn de klassieke, papieren variant van de voetnoot zoals die al eeuwenlang in de drukkerij- en schrijftraditie wordt gebruikt. Ze danken hun naam aan hun vaste, onwrikbare plek: pal aan de onderkant – de 'voet' – van de exacte pagina waar de verwijzing staat.
(10) Waar een puur wetenschappelijk artikel of een gortdroog geschiedenisboek zich beperkt tot kale feiten, jaartallen en statistieken, brengt een meeslepend historisch verhaal het verleden tot leven. Het slaat een brug tussen historische feiten en menselijke emotie.
(11) Historisch onderzoek is de systematische en kritische bestudering van het verleden. Het doel van een historicus of onderzoeker is niet om simpelweg verhalen van vroeger na te vertellen, maar om te achterhalen wat er écht is gebeurd, waarom het is gebeurd, en hoe die gebeurtenissen de wereld van nu hebben gevormd.
(12) Een geschiedenisliefhebber is iemand die een diepe, intrinsieke passie en interesse heeft voor het verleden. Voor deze persoon is geschiedenis geen stoffig schoolvak vol droge jaartallen, maar een levende bron van fascinatie, verwondering en betekenis.
(13) Een digitale uitgave (ook wel een digitale publicatie of e-publication genoemd) is een publicatie die niet op papier is gedrukt, maar in een digitaal formaat is gemaakt om gelezen of bekeken te worden op elektronische apparaten. Denk hierbij aan computers, tablets, e-readers en smartphones.

Dordtse dichters (I)

Na de publicatie van De stad als atelier, waarin we de woonplekken van Dordtse beeldend kunstenaars verkenden, richten we nu de blik op de woordkunstenaars van de stad. Waar woonden en werkten de schrijvers en dichters die de stad rijk is? We beginnen deze literaire ontdekkingsreis in de zeventiende eeuw.

Jeremias de Decker (1609-1666)

Jeremias de Decker door Rembrandt van Rijn

Dichter Jeremias de Decker werd geboren als oudste van zes kinderen. Zijn ouders, Abraham de Decker (1582-1658) en Maria van den Branden (1583-1666), waren beiden afkomstig uit Antwerpen en traden in 1607 in Dordrecht in het huwelijk. Ten tijde van de bruiloft woonde Abraham in de Visstraat, nabij het Sint-Jans Gasthuis, terwijl zijn bruid in Amsterdam verbleef.

De familie De Decker was oorspronkelijk een welgesteld Brabants geslacht van katholieke adel. Abraham begon zijn carrière als militair, maar werd later makelaar en handelaar in kruiden en specerijen. Nadat hij was overgegaan naar het gereformeerde geloof, week hij uit naar de Noordelijke Nederlanden. Het gezin woonde vermoedelijk tot hun vertrek naar Amsterdam in de Visstraat. Mogelijk was dit in de voorganger van het huidige pand Visstraat 7, destijds een herberg die onderdak bood aan de nodige geloofsvluchtelingen. In 1616 verhuisde het gezin definitief naar Amsterdam.

Jeremias bleef ongehuwd en woonde tot aan zijn overlijden bij zijn ouders. In tegenstelling tot veel van zijn tijdgenoten genoot hij geen universitaire opleiding; hij was een schoolvoorbeeld van een autodidact en leerde zichzelf Frans, Italiaans, Engels en Latijn.

Zijn literaire loopbaan begon met vertalingen van Bijbelteksten en klassieke auteurs zoals Horatius. Dankzij zijn talenknobbel wist hij internationale invloeden te verweven met de nuchtere Hollandse aard, wat leidde tot een unieke stijl van 'huiselijke poëzie'. Met meer dan 750 epigrammen (puntdichten) op zijn naam deed hij nauwelijks onder voor Constantijn Huygens. In zijn satirische meesterwerk *Lof der Geldzucht* stak hij op ironische wijze de draak met de hebzucht van zijn tijdgenoten, in de traditie van Erasmus' *Lof der Zotheid*.

De Decker onderhield een hechte band met Rembrandt van Rijn. Zelfs toen Rembrandts roem begon te tanen en critici hem als 'te eigenzinnig' bestempelden, bleef De Decker een loyale bewonderaar. Hij wijdde lovende gedichten aan Rembrandts werk, waaronder een beroemd sonnet over het schilderij *De verrezen Christus verschijnt aan Maria Magdalena*.
In 1666, het sterfjaar van de dichter, schilderde Rembrandt het indrukwekkende portret van zijn vriend hierboven. Op dit doek – dat tegenwoordig in de Hermitage in Sint-Petersburg hangt – zien we De Decker niet als een trotse intellectueel, maar als een ingetogen, bijna melancholische man met een brede zwarte hoed. Deze weergave sluit naadloos aan bij de eenvoud en diepgang van zijn poëzie. Jeremias de Decker overleed in 1666 te Amsterdam.

Visstraat 7

Margaretha van Godewijck (1627-1677)

De veelzijdige Margaretha van Godewijck werd niet ouder dan vijftig jaar en overleed ongehuwd in een gehuurde kamer. Maar ze had allerminst een arm leven: haar rijkdom was haar bovengemiddelde begaafdheid. Ze blonk uit in talen, was muzikaal, schilderde, graveerde glas en borduurde prachtig. Maar bovenal was Margaretha van Godewijck dichteres.

Margaretha groeide op in de Nieuwstraat. Haar vader, Pieter van Godewijck, was schoolmeester en vanaf 1619 verbonden aan de Latijnse School. Hij schreef gedichten en een blijspel en was daarnaast auteur van een niet-uitgegeven kroniek van Dordrecht. Het gezin was calvinistisch en Margaretha stond bekend als diep religieus.

Privé-onderwijs

Margaretha genoot het elementaire onderwijs van haar vader, die zich intensief met haar ontwikkeling bezig zou blijven houden. Want hoewel zij daartoe beslist intelligent genoeg was, mocht Margaretha niet naar de Latijnse School; die was voorbehouden aan jongens. Pieter onderwees haar in rekenen en wiskunde, maakte haar bekend met sterrenkunde en leerde haar zowel moderne als klassieke talen. Haar kennis van het Engels, Frans, Italiaans, Grieks en Latijn moet fenomenaal zijn geweest. De schilderkunst werd haar bijgebracht door Nicolaes Maes en Cornelis Bisschop.

Nieuwstraat 60, de locatie van de Latijnse School

Sociaal leven

Dankzij haar afkomst en haar opmerkelijke kennis verkeerde ze in de betere Dordtse kringen. Stadshistoricus Matthijs Balen behoorde tot haar bewonderaars en ze was bekend met mensen als Johan van Beverwijck, naast arts een zeer belezen schrijver, predikant Andreas Colvius, een van de geleerdste mannen van zijn tijd, met name op het gebied van de natuurwetenschappen, en Anna Roemers Visscher, dichteres en glasgraveerster. Ze correspondeerde met bekende Nederlandse geleerden en schreef gedichten voor hen, die doen denken aan de stijl van Jacob Cats.

Dordtse geschiedenis

In haar in 1654 geschreven werk *Ode op Dordrecht Myn geboortens Stadt* passeren het stapelrecht, de Hollandse Munt, vrome predikanten en Dordtse geleerden de revue. Ook uit andere gedichten blijkt haar belangstelling voor actuele en historische gebeurtenissen in haar geboortestad. Zo vermeldt zij in gelegenheidsgedichten bijvoorbeeld de explosie van een kruitmagazijn naast de Vriesepoort en het instorten van de Wijnbrug. Ook het in 1650 gebouwde stadspaleis De Onbeschaamde aan de Wijnstraat maakt indruk op haar. Ze schrijft daarover:

Op 't Treffelyck Ghe-Bouw van de Heer Abraham van Beveren, Heere van Barendrecht. Gelijck als Rome stoft op't prachtigh Lateraen, Florens op Pratelin en deftighe Gebouwen, Venetien opt ghesicht die bij Rialto staen, En Genua op 't Palis van Marmer uytgehouwen. Mijn vaderlijcke stadt heeft oock geen minder reën Te roemen op 't Gebouw, dat in de breet komt rijsen, En na de hooghte stijght met deftigh hout en steen; Soo dat ickniet en kan of moet den Bouw-Heer prijsen, Die 't Oude Dordrecht verciert met sulck een Heerlick werck, Hij doet syn Schadtkist op int 't beste van syn jaren, Hij bouwt een Huys, gelijck een treffelijcke kerck, Tot Roem van syn Gheslacht en Burger Heeren-Scharen.

Op kamers

Hoelang de ongehuwde Margaretha bij haar ouders heeft gewoond, is niet bekend. Omdat haar ouders relatief oud zijn geworden en zij hun enig overgebleven kind was, zal dat tot op latere leeftijd zijn geweest.
In ieder geval is bekend dat zij vanaf haar 44e jaar tot haar overlijden op 2 november 1677 inwoonde bij de familie De Keijser op de Nieuwe Haven, beurtschippers op Londen. In haar testament legateerde ze deze familie met drie van haar borduurwerken. In datzelfde huis, thans huisnummer 38, werd tweehonderd jaar later een andere bekende Dordtse schrijfster en dichteres geboren. Haar naam? Top Naeff...

Zelfportret.
De tekst van het versje is van Matthijs Balen:

Beschouw dit beelt in Taalen Rijkc,
het is Margreta Godewijck.
En in de Tekenkunst Bedreven
Troff sij haar zelf dus naar 'et Leeven

Agneta Colvius (1637-1672)

Agneta Colvius was de dochter van Andreas Colvius (1594-1671) en de uit Vlissingen afkomstige Anna van der Myle. Haar vader was een invloedrijk figuur in Dordrecht: hij was predikant en curator van de stadsbibliotheek en de Latijnse school. Andreas Colvius gold als een van de geleerdste mannen van zijn tijd: hij was een kundig natuuronderzoeker met een bijzondere interesse in sterrenkunde en natuurlijke historie. Daarnaast schreef hij gedichten in het Latijn, Frans en Italiaans.
Agneta trad in de voetsporen van haar vader en stond bekend om haar grote literaire kennis. Zij schreef gedichten, waarvan er enkele bewaard zijn gebleven als citaten in het werk van tijdgenoten. De bekende Dordtse dichteres Margareta van Godewijck prees haar met de woorden: "*Haer innerlijck vernuft, haer verstant die zijn niet uyt te prenten.*"

In 1656 trouwde Agneta met de contra-remonstrantse predikant Jacobus Daniëlz Roelandus (1632-1686). Het echtpaar betrok een woning in de Nieuwstraat. Hun gezinsleven werd getekend door verlies: van de elf kinderen die werden geboren, bereikten slechts twee de volwassen leeftijd: Anna en Andreas.
Agneta Colvius overleed in 1672 op 35-jarige leeftijd na de geboorte van heer elfde kind. Ze werd begraven in de Grote Kerk. Drie jaar na haar dood hertrouwde haar weduwnaar met Everdina van Wesel (1652-1708), met wie hij nog zeven kinderen kreeg.

Na het overlijden van Jacobus Roelandus verkocht zijn weduwe Everdina van Wesel het huis in 1687 aan de kunstschilder Simon Germain. Bij deze transactie werden de belangen van Agneta's nog minderjarige zoon Andreas behartigd door zijn voogd, mr. Hugo Baen, oud-thesaurier van Dordrecht.
Voor haar gehuwde dochter Anna trad Baen op namens haar echtgenoot, Evert van Wesel (familie van moederszijde).

Geelomlijnd de locatie van het huis van Agneta Colvius en haar echtgenoot Jacobus Daniëlsz. Roelandus. Nu is dit een onderdeel van het Statenplein.

Margaretha Mels (1641-1682)

Over het leven van Margaretha Mels is relatief weinig bekend. Zij werd geboren in een Dordts doopsgezind milieu van welgestelde kooplieden en brouwers. Haar ouders waren de korenkoper Gijsbert Mels (1595-1648) en Anna Theodore Dircs (1601-1649), die in 1620 in Dordrecht in het huwelijk traden.

Grotekerksbuurt 42-44

Margaretha was de jongste van acht kinderen; haar broers en zussen waren Anna, Elisabeth, Barbara, Gijsbert, Johanna, Dirk en Adriaen.
De kinderen Mels werden geboren in de Grotekerksbuurt, op de oostelijke hoek van de Manhuissteiger (tegenwoordig de locatie van het pand Grotekerksbuurt 42-44).
Margaretha kende een bewogen jeugd: op achtjarige leeftijd was de dichteres al wees.

Na het overlijden van haar ouders werd Margaretha vrijwel zeker opgevangen door haar oudste zuster Anna en haar echtgenoot, de koopman Johan Jacobsz. Boenes. Eind 1654 verhuisde dit gezin naar Rotterdam. De zusters Barbara en Elisabeth reisden mee, en ongetwijfeld gold dit ook voor de jonge Margaretha en haar zusje Johanna.

Rond 1669 keerde Margaretha terug naar Dordrecht.

Zij trok in bij haar broer Adriaen Mels, die aan de Voorstraat (tussen de Lombardstraat en de Haringstraat) brouwerij Het Witte Ancker dreef. Hier zou zij de rest van haar leven blijven wonen.

Margaretha Mels stond bekend als een intelligente en belezen vrouw. Zij was een verdienstelijk musicienne op de fluit en de cimbaal (een snaarinstrument) en beheerste diverse talen, waaronder Frans, Spaans en Engels. Haar diepe vroomheid uitte zich in het schrijven van godsdienstige poëzie. Hoewel het merendeel van haar werk ongepubliceerd bleef, gaf de bekende boekhandelaar en dichter François van Hoogstraten (1632-1696) na haar dood een selectie uit onder de titel: *Aendacht van Philothea of de godminnende ziele. Gevolgt uit de nagelaete vaerzen van Zal. Margarita Mels.*

Daarnaast was zij de auteur van een zelfgeïllustreerd en handgeschreven boekje getiteld *Kruit Hof, nut voor alle mensche*, dat echter nooit in druk verscheen. Margaretha Mels bleef ongehuwd. Zij overleed op 4 juli 1682, slechts veertig jaar oud, in het huis van haar broer bij brouwerij Het Witte Ancker op de Voorstraat.

Huis Het Witte Ancker, Voorstraat 324

Het monumentenschildje van Wijnstraat 99-105

Samen met de bewoners van monumentale panden bouwt het Augustijnenhof aan een omvangrijk 'digitaal monumentenboek'. Dit project brengt de eeuwenoude verhalen tot leven die schuilgaan achter de prachtige Dordtse gevels. Inmiddels heeft het Augustijnenhof meer dan 200 monumenten voorzien van een speciaal monumentenschildje met een QR-code. Door deze code te scannen met een smartphone of tablet, krijgt u direct toegang tot de volledige geschiedenis van het pand.
Uw pand ook op de kaart? Bent u bewoner van een monument? Dan kunt u zelf een schildje aanvragen bij het Historisch Informatiepunt Augustijnenhof. Tegen een geringe vergoeding voeren onze onderzoekers het benodigde historische bronnenonderzoek voor u uit. Op deze kaart kunt u zien welke Dordtse monumenten al een schildje hebben en kunt u de bijbehorende informatie direct online nalezen.

De Wijnstraat

De Wijnstraat, die heel vroeger 'Nieuwe Dijk' heette, herinnert aan de wijnhandel, die van het middeleeuwse Dordrecht het voornaamste handelscentrum van Holland maakte. Eeuwen was in de Wijnstraat de opslagplaats van wijn en de handel in wijn. Vrijwel elk huis had een wijnkelder, waaruit wijn door de wijnkooplieden ook aan het publiek werd verkocht. Dordrecht bezat het monopolie op de Rijnwijn. Later kwamen ook Franse wijnen naar Dordrecht, die werden opgeslagen in de talloze wijnpakhuizen.

Beschrijving monumentenlijst

Pand met monumentale lijstgevel, Lodewijk XVI, met zwaar driehoekig fronton, waarin allegorische voorstelling van de handel (o.a. Mercuriuskop). Boven het middenvenster van de eerste verdieping kop met festoenen, rond het middenvenster van de tweede verdieping festoenen in de omlijsting. Vensterdorpels met consoles. In de parterre bladvullingen in de venstertogen. De pui wordt geflankeerd door gebosseerde bakstenen hoekpilasters. Fraai gebouw van algemeen belang wegens oudheidkundige en kunsthistorische waarde.

Geschiedenis pand

Nadat in 1609 de Wolwevershaven was gegraven strekten de erven van de Wijnstraat zich uit tot aan de Engelsche kade, zoals de Kuipershaven toen genoemd werd. Het was het territorium van wijnhandelaren waaronder de succesvolle brouwerij De Zwaan, voorheen brouwerij 't Beerken genaamd. Halverwege de 18e eeuw realiseerden brouwers zich dat het aantal brouwerijen teruggebracht moest worden en in 1782 werd De Zwaan inclusief het met goudleer behangen woonhuis door collega's opgekocht en werden de brouwketels verkocht.

Tot eind 20ste eeuw was het pand eigendom van wijnhandelaren en distillateurs en strekte het herenhuis aan de Wijnstraat zich uit tot de tuinkamer en koepel aan de haven. In 1902 werd het pand opgesplitst en verkocht aan een fabrikant in asbest. In de decennia daarna kende het gebouw uiteenlopende bestemmingen. Zo huisvestte het in de jaren zestig van de vorige eeuw de sportschool Muilwijk op de bovenverdieping en was er verder een kamerverhuurbedrijf in gevestigd. Sinds 2002 is een Vereniging van Huiseigenaren opgericht en is het pand opgesplitst in drie appartementen.

Eigenaren

1506	Willem van Beveren, brouwer
1529	Jacomine Evertsdr., weduwe van Claes Willemsz. van Beveren
1584	Franchois Jansz. Schouttet van Meenen, brouwer
1618	Eeuwout Aertsz. Schut, brouwer
1651	Simon Cornelisz. en Anthonij Simonsz. de Vries, brouwer
1726	Thomas van Volbergen en Elisabeth Maria Duircant, brouwer
1763	Daniël de Jongh, belastingambtenaar
1782	Dirk Vos Cornelisz., koopman
1822	Huibert Vos Uijterlimmige, koopman
1835	Dirk Gips, brander
1855	Johannes van Oldenborgh, wijnhandelaar
1870	Alida Petronella van den Brandeler
1883	Johannes Johannesz. van Oldenborgh, wijnhandelaar
1884	Dirk Leendertsz. Schouten, commissionair
1902	Gerardus Cornelis Bosch, tandarts
1923	Teunis Jongkind, fabrikant
1943	Dirk Kooiman Az. en Pieter Felkers, fabrikant
1952	N.V. Exploitatiemij. Dordrecht
1970	Willem Eevenaar, administrateur
1972	Dirk Jacob Snoep, logementhouder
2002	Vereniging van Eigenaren

Publicaties:

Jaap Bouman, Verhalen van Dordrecht 2: Gezichten van Dordrecht, 2010.
Herman A. van Duinen, Verhalen van Dordrecht 20: Dieren in de Dordtse binnenstad - Van griffioen tot giraffe, 2010.
Angenetha Balm-Kok, Brouwerij De Swaen voorheen 't Beerken. De historie van Wijnstraat 99 – 105 (2026).
Jan Willem Boezeman, boek Geraffineerd. Het Koloniale en slavernij-verleden van de oudste stad van Holland, 2023.

De Kolfstraat in beeld

Deze sfeervolle foto van Tollens stamt uit circa 1910 en is door ons ingekleurd. Als je naar de foto daaronder kijkt – genomen vanaf precies hetzelfde punt – zie je pas echt de enorme metamorfose die de Kolfstraat heeft doorgemaakt.

Zoals blijkt uit deze twee foto's, eveneens gemaakt door Tollens, was dit een kinderrijke buurt. De opname kijkt in de richting van de Voorstraat; het zijstraatje op de voorgrond is de Dwarsgang. De huidige Dwarsgang ligt tegenwoordig echter een stukje verder naar het zuidoosten.

Deze tekening uit 1778 van Egbert Schoemaker toont de armenwoningen op de hoek van de Kolfstraat en de Steenstraat. Het complex werd in de zestiende eeuw gesticht door burgemeester Adriaen van Moesienbroek. Vanwege zijn katholieke geloof moest hij Dordrecht tijdens de Reformatie verruilen voor Utrecht.

HOFcolleges

Dankzij een nieuw initiatief van onze overburen, museum Hof van Nederland, kunt u genieten van de HOFcolleges: lezingen met een twist die de middeleeuwen tot leven brengen vanuit onverwachte invalshoeken.
De aftrap werd onlangs gegeven door archeoloog Deborah Paalman, die de geschiedenis tastbaar maakte met de vondst van middeleeuwse leren schoenen uit Thuredrith.
Op 20 september neemt Janna Coomans, winnaar van de Libris Geschiedenis Prijs 2025, je mee naar *Dievenland*. Hierin komt het dagelijks leven van vroeger heel dichtbij, met verhalen over een meisje dat melk steelt van een koe tot een edelsmid die een vrouw probeert te versieren met een gestolen boek.
Als afsluiting van het najaar kunt u op 22 november het verleden proeven tijdens het biercollege van Roel Mulder. Deze lezing vindt plaats in het Hof zelf, exact de plek waar Dordtse monniken in de dertiende eeuw al hun eigen bier brouwden. Alle informatie over deze en toekomstige HOFcolleges is te vinden op: https://www.hofvannederland.nl/programma/

Lezers schrijven

Een onbekend schilderij

In de Volksuniversiteit Rotterdam bevindt zich dit schilderij met daarop de Dordtse Grote Kerk, waarvan de maker onbekend is. In ons tijdschrift van april jl. vroegen wij om reacties. Dit leverde tot nu toe niet de naam van de kunstenaar op, maar wel een nieuw schilderij van dezelfde kerk!

Met veel belangstelling hebben we de Dordrecht Monumenteel van april jl. gelezen. Het artikel met betrekking tot het schilderij van de Grote Kerk had onze speciale aandacht, omdat we een schilderij van de kerk hebben hangen. Dit is geschilderd door C.M. van Tilborg, destijds lid van Pictura. Cees van Tilborg is een oudoom van mijn vrouw en woonde op de Nieuwe Haven, wat vermeld werd in het boek 'Het Nieuwe Werck' deel 3. In de bijlage een foto van het schilderij. We wilden dit graag met jullie delen.

Met vriendelijke groet,
Rieki en Peter Criellaard

Waar is dit?

In Dordrecht Monumenteel van april jl. vroegen wij ons af welke locatie Johannes Schoenmakers (1755-1842) hier heeft geschilderd. Het schilderij bevindt zich in de collectie van het Rijksmuseum en volgens de beschrijving zou dit het stadhuis van Dordrecht zijn (wat het duidelijk niet is…).

Ik reageer even op de vraag in Dordrecht Monumenteel van april over de afgebeelde locatie van het schilderij van Schoenmakers in het Rijksmuseum. We hebben het schilderij een keer geleend en ons hetzelfde afgevraagd. In de collectie van het Dordrechts Museum zit deze tekening van het schilderij.

In details wijkt deze af van het schilderij. Overigens is het schilderij niet alleen door Johannes Schoenmakers (niet te verwarren met E.H. Schoemaker, van wie we in de Beeldbank veel topografische tekeningen hebben), maar ook door J.C. Schotel gemaakt. De bekende zeeschilder Schotel voelde zich kennelijk niet te goed om de stoffage (figuren) te schilderen in het werk van zijn oudere Dordtse collega. Ze zouden vaker samenwerken.

Zoals altijd in dit soort kwesties is het goed om naar het overige werk van de kunstenaar te kijken en naar de eigentijdse bronnen. Het schilderij is door het Rijkmuseum aangekocht op de tentoonstelling van Levende Meesters in Haarlem in 1825. Daar werd het in de catalogus omschreven als 'Stadgezicht' (cat.nr. 373), zie https://rkd.nl/excerpts/728464. Dus zonder verwijzing naar Dordrecht.
Dat heeft men later klaarblijkelijk gewoon aangenomen, omdat Schoenmakers doorgaans zijn eigen stad tot onderwerp koos. In de bestandscatalogus van het Rijksmuseum uit 1976 staat het schilderij omschreven als 'Stadsgezicht in Dordrecht'. Doordat het gebouw duidelijk een stadhuis voorstelt, werd dat er in latere beschrijvingen aan toegevoegd.

Toen ik het boekje *De schilders van Dordrecht* over stadsgezichten maakte, heb ik Schoenmakers ook opgenomen omdat hij gedetailleerde Dordtse stadsgezichten maakte, waarvan we er meer hebben en in Huis Van Gijn een mooi voorbeeld hangt. (foto RAD 555_15737). En betrekkelijk recent hebben wij een schenking ontvangen, te zien op deze site: https://ap.lc/dmJTN

Daarbij ben ik weer naar de topografische exactheid gaan kijken, aangezien schilders in de eerste helft van de 19de eeuw (de romantiek) er vaak op los fantaseerden. Het schilderij van het Rijksmuseum (alsmede onze tekening) zal niet in Dordrecht gemaakt zijn. Schoenmakers blijkt specifieke plekken te hebben vastgelegd, zie bijvoorbeeld https://ap.lc/xuUEY, maar het vaak ook niet heel nauw genomen te hebben met de werkelijkheid.

Van de andere schilderijen die Schoenmakers maakte valt op dat hij er vaak zelf bij de inzending voor tentoonstellingen de algemene titel 'Stadgezicht' aan gaf en slechts zelden een specifieke locatie noemde (zoals in 1826 'Gezigt over de Spuihaven op de Stad Dordrecht'). Bij herkenbare plekken (zelfs in zijn eigen stad) nam hij veel vrijheid. Het ging de schilder vooral om de weergave van een schilderachtige stad, een aantrekkelijk schilderij.

De plaats was niet heel belangrijk en als het wel een herkenbaar gebouw of stad was, dan was het niet erg als het niet helemaal klopte. Het ging om de sfeer (en dikwijls werd in die tijd juist ook een sfeer opgeroepen uit voorbije eeuwen).

Andere nauwkeurige aanduidingen in titels, anders dan Dordrecht: een Gezigt op den Wester Toren te Amsterdam, van de Bloemgracht te zien; een Gezigt op de Westertoren en kerk te Amsterdam; een Stadsgezigt binnen 's Hertogenbosch; een Gezigt op het dorp Scheveningen, uit de Kerkstraat te zien.

Van de stadsgezichten die we kennen, is soms nog Amersfoort gesuggereerd: https://ap.lc/ZzDuo
Het kan dus net zo goed een (stad)huis in een andere plaats zijn. En het zal ook deels gefantaseerd zijn. Dordrecht lijkt mij onwaarschijnlijk, maar ik heb (nog) niet bij de andere plaatsen gekeken of daar een stadhuis was dat lijkt op het gebouw op het schilderij van het Rijksmuseum. Buiten Nederland lijkt me niet heel logisch.

Naar het schilderij op pagina 44 van Dordrecht Monumenteel april 2026 heb ik ook al gekeken (en dat van Jacob Maris heb ik in het boekje De schilders van Dordrecht opgenomen en op de tentoonstelling Schilderachtig Dordrecht vorig jaar getoond naast de zeer gefantaseerde Spuipoort van Rutten, die daarmee lijkt samen te hangen). Maar dat zou ik in het echt moeten zien.

Met vriendelijke groet,
Sander Paarlberg
(conservator Dordrechts Museum)

Nieuwe boeken van het Augustijnenhof

Het Augustijnenhof doet het hele jaar door historisch onderzoek naar Dordtse monumenten, bedrijven en inwoners. Vaak gebeurt dit in opdracht van particuliere huiseigenaren of bedrijven die meer willen weten over de geschiedenis van hun pand of bedrijf. De afgelopen tijd verschenen de volgende boeken, die kunnen worden ingezien op Documentatie- en Kenniscentrum Augustijnenhof.

DE STAD ALS ATELIER

De woonplekken van Dordtse kunstenaars

Opdrachtgever:	Stichting Illustre Dordracum
Auteur:	Jan Willem Boezeman
Uitvoering:	274 blz / 20x20 cm
Soort:	Paperback
Prijs:	€ 31,50

De Aelbert Cuypsingel, Jan Vethkade, Boshamerstraat, Ferdinand Bolsingel, het Scheffersplein en de Vincent van Goghstraat: in Dordrecht struikel je over de straatnamen die verwijzen naar kunstschilders. Maar waar woonden en werkten deze kunstenaars eigenlijk? Als onderzoekers van het Augustijnenhof vroegen wij ons af hoeveel schilders, tekenaars en beeldhouwers Dordrecht door de eeuwen heen heeft gekend. Dat de oudste stad van Holland een hoofdrol speelt in de kunstgeschiedenis, bewijst de collectie van het Dordrechts Museum.
De stad was de thuisbasis van diverse leerlingen van Rembrandt; de internationaal gevierde Ary Scheffer en zijn kunstzinnige familie hadden er hun wortels en zelfs Vincent van Gogh ontdekte in Dordrecht dat zijn ware ambitie in de schilderkunst lag. Omdat wij ons specialiseren in historisch huizenonderzoek, was de optelsom snel gemaakt: wij wilden de exacte woon en werkplekken van deze Dordtse kunstenaars in kaart brengen.

Onze verkenning van diverse bronnen leverde een lijst op van honderden kunstenaars. Sommigen verbleven maar kort in Dordrecht, zoals Vincent van Gogh (die er slechts vier maanden woonde), terwijl anderen – onder wie veel Rembrandtleerlingen – er hun hele leven werkten. Op de gevel van het geboortehuis van Aelbert Cuyp aan de Nieuwe Haven prijkt inmiddels een informatiebordje (vooral voor de Amsterdammers die maar niet willen geloven dat hij een echte Dordtenaar was). Ook de Tolbrugstraat, waar Van Gogh woonde, is gemarkeerd en Ary Scheffer kijkt nog altijd vol trots uit over het naar hem vernoemde plein.

In dit boek, De stad als atelier, openen we de deuren van hun huizen en ateliers. We bestrijken een periode van ruim vijf eeuwen in een stad die onherkenbaar is veranderd. Soms staat een pand er nog precies zo bij als toen de kunstenaar er achter de gevel aan het werk was. Vaak was het echter zoeken: gevels zijn vervangen, huizen gesloopt of volledig herbouwd. Soms eindigde onze zoektocht midden in een parkeergarage, of precies op de plek waar zich nu de fontein op het Statenplein bevindt.

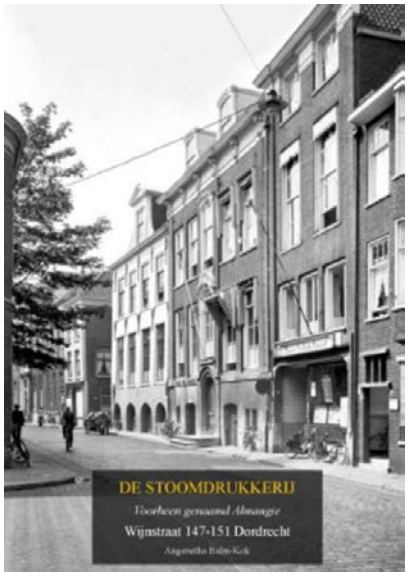

Hoewel we hebben gestreefd naar volledigheid, zult u ongetwijfeld namen missen. Dit zijn de kunstenaars die we over het hoofd hebben gezien, of van wie simpelweg geen woon- of werklocatie meer te herleiden viel. Met 235 behandelde namen is De stad als atelier geen droge opsomming van adressen geworden. Door de levens van deze artistieke inwoners van Dordrecht te koppelen aan hun fysieke omgeving, hebben we de kunstgeschiedenis van Dordrecht tastbaar gemaakt.

Het boek is te verkrijgen
bij het Augustijnenhof of online op:
https://ap.lc/TKGcg

Beeldend kunstenaar Jan Barel neemt het eerste boek in ontvangst

DE STOOMDRUKKERIJ
Wijnstraat 147-151

Opdrachtgever:	De heer en mevrouw Lindler
Onderzoeker/auteur:	Angenetha Balm-Kok
Uitvoering:	84 blz / 21x29,7 cm
Soort:	Paperback
Prijs:	€ 22,50

Het pand aan de Wijnstraat 147-151 dateert uit de middeleeuwen en stond voorheen bekend als 'Almangie'. Gelegen tussen de huizen 'Vogelensanck' en 'Henegouwen', bood het onderdak aan prominente Dordtenaren uit geslachten als De Witt en Van Beveren.
Gedurende een eeuw was het pand in bezit van de familie Van Mewen, tevens eigenaar van 'De Gulden Os' aan de Groenmarkt. Historische documenten uit de 18e eeuw beschrijven een rijk interieur met een wijnkelder en kamers behangen met kostbare wandtapijten en goudleer. In de tweede helft van de 19e eeuw werd het pand bewoond door de bekende schrijfster Top Naeff en haar ouders, waarna er later een stoomdrukkerij introk. Na een grondige restauratie doet het pand sinds 2011 dienst als winkel en woonhuis.

BROUWERIJ DE SWAEN
Wijnstraat 99-105

Opdrachtgever:	Fons de Bilde
Onderzoeker/auteur:	Angenetha Balm-Kok
Uitvoering:	98 blz / 21x29,7 cm
Soort:	Paperback
Prijs:	€ 23,75

Nadat in 1609 de Wolwevershaven was gegraven, strekten de erven van de Wijnstraat zich uit tot aan de Engelsche Kade, zoals de Kuipershaven destijds werd genoemd. Het gebied vormde het territorium van wijnhandelaren en bierbrouwers, waaronder de succesvolle brouwerij De Swaen, die voorheen bekendstond als brouwerij 't Beerken. Halverwege de achttiende eeuw realiseerden brouwers zich echter dat het aantal brouwerijen moest worden teruggebracht. Dit leidde ertoe dat De Swaen in 1782 door vakgenoten werd opgekocht; de brouwketels werden van de hand gedaan, maar het met goudleer behangen woonhuis bleef behouden.
Tot ver in de twintigste eeuw bleef het pand eigendom van wijnhandelaren en distillateurs, waarbij het herenhuis aan de Wijnstraat nog één geheel vormde met de tuinkamer en de koepel aan de haven. In 1902 volgde een splitsing van het pand toen het werd verkocht aan een asbestfabrikant. De decennia daarna kende het gebouw uiteenlopende bestemmingen; zo huisvestte het in de jaren zestig van de vorige eeuw sportschool Muilwijk op de bovenverdieping, terwijl er beneden een kamerverhuurbedrijf was gevestigd.

Te bestellen bij:

bookmundo

IN DE LUWTE VAN HET STADHUIS
Grotekerksbuurt 5-7

Opdrachtgever:	Martijn de Bok
Onderzoeker/auteur:	Angenetha Balm-Kok
Uitvoering:	85 blz / 21x29,7 cm
Soort:	Paperback
Prijs:	€ 22,50

De vroegste sporen van deze woning gaan terug tot 1555, toen burgemeester Willem van Nuijssenborg het pand bewoonde. Zijn nakomelingen verkochten het huis aan rentmeester Johan van den Corput, waarna het 150 jaar lang eigendom bleef van de familie Vivien, verwanten van Johan en Cornelis de Witt. Eind achttiende eeuw werd het huis ingericht als comptoir van de impost op het gemaal (een belasting op het malen van graan) en deed het dienst als Franse meisjesschool. In 1880 werd de trapgevel vervangen door een moderne lijstgevel. Na een periode als talenschool in de vroege twintigste eeuw en een bestemming als onderdeel van het Rooms-Katholiek Ziekenhuis in de jaren zestig, is het pand nu weer in gebruik als particuliere woning.

Te bestellen bij:

bookmundo

Onze sponsoren

Dordrecht *Monumenteel*
Cultuurhistorisch *magazine*

Voor een ieder die geïnteresseerd is in
de geschiedenis van de oudste stad van Holland.

De volgende ‘Dordrecht Monumenteel’
verschijnt in oktober 2026.
Heeft u kopij voor een artikel of iets voor de rubriek Vraag & Antwoord?

Stuur uw bijdrage s.v.p. naar:
redactie@dordrechtmonumenteel.nl

De uiterste inleverdatum is 1 september 2026.

Niets van dit document mag worden verveelvoudigd en/of openbaar
worden gemaakt op welke wijze dan ook zonder voorafgaande
schriftelijke toestemming van de auteurs.
De inhoud van ingezonden artikelen is voor rekening
van de schrijver.

AUGUSTIJNENHOF

Documentatie- en Kenniscentrum

Stichting Illustre Dordracum

www.augustijnenhof.nl

Historisch

Informatie

Punt

Hof 15
3311 XG Dordrecht

Email
info@augustijnenhof.nl

Openingstijden
11:00 - 16:00 uur
van dinsdag t/m vrijdag
en elke 1e zaterdag
van de maand

DORDRECHT MONUMENTEE